

*Uudenmaan liitto
Nylands förbund*

Uudenmaan liiton julkaisu E 101 - 2008

Uudenmaan liitto

Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus

Uudenmaan liiton julkaisu E 101 - 2008

Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus

Juhani Ahlman / N. J. Ahlman Oy

Uudenmaan liiton julkaisuja E 101 - 2008

ISBN 978-952-448-244-8 (sid.) ISSN 1236-6811 (PDF)

ISBN 978-952-448-245-5 (PDF) ISSN 1236-6811 (PDF)

Ulkoasu: BNL Euro RSCG

Kannen kuva: Kuivasaari / Kuva: Kai Heng

Kannen piirros ja taitto: Arja-Leena Berg

Tekijä on vastuussa julkaisun sisällöstä, eikä siihen voida vedota Uudenmaan liiton virallisena kannanottona.

Painotalo Kyriiri

Helsinki 2008

200 kpl

Uudenmaan liitto | Nylands förbund

Aleksanterinkatu 48 A | 00100 Helsinki

Alexandersgatan 48 A | 00100 Helsingfors

puh. | tfn +358 (0)9 4767 411 | fax +358 (0)9 4767 4300

toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

Aleksanterinkatu 48 A | 00100 Helsinki
 Alexandersgatan 48 A | 00100 Helsingfors
 puh. | tfn +385 (0)9 4767 411 | fax +358 (0)9 4767 4300
 toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

Julkaisija(t)	
Uudenmaan liitto	
Nimeke	
Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus	
Sarjan nimeke	
Uudenmaan liiton julkaisuja E	
Sarjanumero	Julkaisu-aika
101	2008
Sivuja	Liitteitä
42	3
ISBN	ISSN
978-952-448-244-8 (sid.), 978-952-448-245-5 (PDF)	1236-6811
Kieli, koko teos	Yhteenveto
suomi	ruotsi, englantia
Tiivistelmä	
<p>Suomenlahden linnakesaarien loistava menneisyys ja hämärä tulevaisuus</p> <p>Merkittävä osa muistorikkaista rannikko- ja saaristolinnakkeista on vähitellen jäämässä aktiivisesta sotilaskäytöstä, vaikka varsinaista muutosaikataulua ei vielä ole. Ei ole myöskään selvää kuvaa siitä, kuinka historiallinen muutos tapahtuu. On kuitenkin ilmeistä, ettei saarten ylläpitoa voida jatkaa nykyisellä rahoituksella puolustusvoimien kautta. On löydettävä uusia tapoja käyttää ja siten rahoittaa ainakin arvokkainta kansallista perintöä edustavaa osaa tästä linnakeketjusta. Linnakematkailu tullee olemaan keskeinen työkalu tämän historian säilyttämisessä jälkipolville. Se ei kuitenkaan vielä riitä sen paremmin taloudellisesti kuin maantieteellisestikään: linnakkeita on paljon, ja osa sijaitsee vaikeiden taipaleiden takana. Selvitystyön aikana on syntynyt näkemys, että kaikki osapuolet, varsinkin puolustushallinto ja kiinteistönomistajat (Metsähallitus ja Senaatti-kiinteistöt), mutta myös museo- ja ympäristöviranomaiset, valtiovarainministeriö, kunnat ja maakunnat olisi saatava ajoissa riittävään konsensuskseen linnoitusten tulevasta kohtelusta. Todennäköisesti tarvitaan mukaan myös sekä julkista että kolmatta sektoria. Linnoitukset joudutaan väistämättä luokittelemaan antikvaaristen arvojen – ehkä myös luontoarvojen – pohjalta. Paitsi että rahoitusta joudutaan priorisoimaan, on linnakkeet pakko asettaa erilaiseen asemaan siinä suhteessa, kuinka vahva julkinen ote on toisaalta pidettävä, ja mitkä linnakkeet voidaan luovuttaa vapaampaan uuskäyttöön. Kaavoituksella ja muulla suunnittelulla tulisi olla tässä keskeinen rooli, mutta nykykäytännössä sitä ei päästä aloittamaan ajoissa. Saarten mittavat turvallisuusongelmat on myös muistettava. Useat näyttävimmistä kohteista sijaitsevat Uudellamaalla, minkä vuoksi Uudenmaan liitto rahoitti selvitystyötä.</p>	
Raportin laatija	
Juhani Ahlman / N.J. Ahlman Oy	
Avainsanat (asiasanat)	
linnakkeet, matkailu, kulttuurimatkailu, puolustushallinto, kulttuuriperintö, saaristo	
Huomautuksia	
Julkaisusta on myös verkkoversio kotisivuillamme www.uudenmaanliitto.fi	

Aleksanterinkatu 48 A | 00100 Helsinki
 Alexandersgatan 48 A | 00100 Helsingfors
 puh. | tfn +385 (0)9 4767 411 | fax +358 (0)9 4767 4300
 toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

Utgivare	
Nylands förbund	
Publikation	
Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus (Kustforternas framtid)	
Seriens namn	
Nylands förbunds publikationer E	
Seriens nummer	Utgivningsdatum
101	2008
Sidor	Bilagor
42	3
ISBN	ISSN
978-952-448-244-8 (inb.), 978-952-448-245-5 (PDF)	1236-6811
Språk	Sammandrag
finska	svenska, engelska
Sammanfattning	
<p>Det grandiosa förflutna och den prekära framtiden av kustforterna i Finska viken</p> <p>Huvuddelen av de anrika kustforterna frigörs småningom från försvarsändamål, även om tidtabellen ännu är obestämd. Detta faktum ställer nya krav för samhället; man bör finna återanvändningar och ersättande finansieringskanaler för att kunna underhålla och även konservera de värdefullaste antikvariska anläggningarna. Det finns inga färdiga riktlinjer över avvecklingen av en så särskild national förmögenhet i denna skala. Åtminstone inte i Finland; i Sverige har man genomgått någonting ditåt, men man kan påstå, att Finska vikens fortkedja har ett mycket färgfullare, multinationell, även martialisk bakgrund. Det är uppenbart, att nyanvändning kommer mer eller mindre att anknyta med turismen, med en stark kulturell skiftning beträffande de mest spektakulära holmarna, men annars närmast med rekreation i denna enastående naturmiljö. Men det finns också stora problem att lösas före man kan arrangera nämnvärda aktiviteter för allmänheten. De befintliga faciliteterna är inte avsedda för turismen, det finns rent av farliga ställen, det onda arvet (explosiva). Därför har försvaret, men också ägarna en reserverad hållning inför öppningsgendan. Således är det nödvändigt, att man redan i tidigt skede i samarbete med alla kontrahenter inleder inventering, klassificering och planläggning av detta arv.</p>	
Rapporten är utarbetad av	
Juhani Ahlman / N.J. Ahlman Oy	
Nyckelord (ämnesord)	
forter, turism, kulturturism, försvarsförvaltning, kulturarv, skärgård	
Övriga uppgifter	
Publikationen finns även på vår webbplats: www.uudenmaanliitto.fi	

Aleksanterinkatu 48 A | FIN-00100 Helsinki | Finland
 tel +385 (0)9 4767 411 | fax +358 (0)9 4767 4300
 office@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

Publisher	
Uusimaa Regional Council	
Title	
Rannikkolinnakkeiden tulevaisuus (The Future of the Fortresses in the Gulf of Finland)	
Title of series	
Publications of the Uusimaa Regional Council E	
Publication no.	Date of publication
101	2008
No. of pages	No. of appendices
42	3
ISBN	ISSN
978-952-448-244-8 (paper), 978-952-448-245-5 (PDF)	1236-6811
Language of publication	Summary
Finnish	Swedish, English
Abstract	
<p>The outstanding past and obscure future of the fortress islands in the Gulf of Finland</p> <p>The Finnish Defence has utilized up to the 21st century the magnificent chain of fortress islands, originally built before the First World War by the Russians, for defending St. Petersburg. The military resources now being allocated according to new threads and weaponry. Most of the fortresses are going to be without active military use and, consequently, the financing of their maintenance is in danger. New, profitable use is needed to guarantee preserving this national, partly even international heritage to the future generations. Culture tourism is the most natural activity in this context, but it is certainly not enough. There is a lot of work to be done before the future of the island will be secured. The time schedule of the alienation is still open, and the infrastructure is surely not ready for re-use without modifications. The islands are different, while thinking of their antiquarian value, accessibility and safety. Therefore, the Defence and the property owners as well, have somewhat reserved attitude towards the opening of the fortress islands. The result of this study is that a wide consensus is needed while deciding upon the future use of the fortresses: which ones thanks to their rich history – should be kept in the hands of a public agency, which ones could be managed by private operators and which of them are “only” islands, without a need for specific use limitations. Detailed planning is essential and, perhaps, also a new, professional facility management for the most valuable objects.</p>	
Report written by	
Juhani Ahlman / N.J. Ahlman Oy	
Keywords (topic words)	
Fortress, tourism, cultural heritage, defence administration, islands	
Remarks	
This publication is available as an internet edition: www.uudenmaanliitto.fi	

Sisällys

Yhteenveto	7
Sammandrag: Kustforternas framtid i Finska viken	10
Summary: The Future of the Fortresses in the Gulf of Finland	11
Selvityksen taustoja	12
Kohdekohtainen tarkastelu	14
Hangon ja Tammisaaren linnoitussaaret	14
Russarö	14
Kansallinen kaupunkipuisto	15
Hästö-Busö	15
Jussarö	15
Inkoon ja Kirkkonummen edusta; Pietari Suuren merilinnoituksen keskusasema	16
Mäkiluoto	16
Träskön	17
Bågaskär	18
Inkoon ja Kirkkonummen saarten käyttöperiaatteista	18
Espoo	18
Miessaari	18
Helsingin saaret	19
Kuivasaari	19
Kansalaisten Kuivasaari	19
Vallisaari-Kuninkaansaari	21
Suljetun saaren salaisuus	21
Matkailun mahdollisuuksista	21
Suomenlinna	23
Varsinais-Suomi	24
Utö ja Ormskär	24
Örö	24
Bokulla ja Alskär	24
Katanpää/Lyperö	24
Itä-Uusimaa	25
Vaarlahti (Varlax) ja GlosHolmen	25
Lövä - Lehtinen	25
Kymenlaakso	25
Kirkonmaa	25
Rankki	25
Haapasaari	26
Vanhankylänmaa	26
Mustamaa	26
Kilpisaari	26
Keisaritarinoiden Kymenlaakso	26
Vaihtoehtoisia käyttötarkoituksia	27
Öljyntorjunta	27
Tuulivoima	27
Ajatuksia suojeltavan omaisuuden hallinnasta	28
Mitä pitää suojella	29
Omistajista	29
Vaihtoehtoisia strategioita	30
Ehdotuksia	32
Miten tässä sitten oikeasti käy?	34
Liite 1: Puolustuskäytössä olevat tai olleet saaret	36
Liite 2: Lähestytyt matkailuyritykset/matkailutoimistot/yhdistykset	40
Liite 3: Uudenmaan linnakesaaret	42

Yhteenveto

Suomenlahden linnoitettujen saarten monisatavuotinen historia on edelleen paikan päällä nähtävissä, kiveen kirjoitettuna. Linnakerakentamisen kultakausi ensimmäisen maailmansodan aattona kiteytyy Pietari Suuren merilinnoitukseen. Tämän ajan helmi on Helsingin edustalla sijaitseva Kuivasaari maailmanluokan harvinaisuksineen. Linnakkeet, kuten itsenäisyydenkin ajan patterit ovat vaarassa jäädä vaille säännöllistä hoitoa ja valvontaa. Ylläpidon rahoitus uhkaa loppua, kun merivoimat vähitellen jättää saaret.

Suomenlahdella kymmenille sotilassaarille etsitään lähivuosina korvaavaa käyttöä, kymmenkunta saarista on Uudellamaalla. Saarien yhteenlaskettu maapinta-ala on noin 1 700 ha (17 km²), josta noin 600 ha Uudenmaan alueella. Lämmitettäviä, käyttökelpoisia (varauksin) tiloja on vastaavasti noin 70 000 htm² ja 25 000 htm². Lisäksi saarilla on asejärjestelmärakenteiden ohella vähintään saman verran erilaisia varasto- ja suojatiloja. Koko ketjun ylläpitoon ja vuokriin käytetään vuosittain 6 M€, josta noin 4 M€ Uudellamaalla. Arvioitu korjausvelka on useita kymmeniä miljoonia. Nykyinen ylläpitotaso ei ehkä riittäisi esimerkiksi korkeatasoiseen matkailuun, mutta toisaalta jostain voitaneen myös tinkiä uudessa käytössä.

Puolustusselontekojen eräs, taloudellisesti ei ehkä suurin, mutta yleisölle näkyvin ulottuvuus on tarkastella, mitä käytössä olevista sotilaskohteista ei ole enää tarpeen pitää rasittamassa kiinteistökuiluillaan puolustusbudjettia. Osa linnakesaarista on jo kuulunut tähän kategoriaan, osa poistunutkin. Kuitenkin valtaosa Suomenlahden saarista on vasta tämän muutoksen eli *konversion* edessä. Lopettamisajatuksen on voinut kyllä tulkita hallituksen selonteosta, mutta lakkauttamisen toteuttamistavalle ja aikataululle on niissä jätetty väljyyttä. Sitä tarvitaankin, koska saarilla on mm. paljon valvontalaitteita ja varastoja. Niiden käytöstä päättäminen vaatii toimenpiteitä, joita ei ole välttämättä osattu ennakoida strategisen tason päätöksissä. Tarkempia tietoja lakkauttamisaikataulusta ja luopumisprosessista saataneen, kun puolustushallinnossa käynnistetty, linnakesaarten käyttöä koskeva selvitystyö valmistuu vuonna

2009. Näiden tietojen puuttuminen ei kuitenkaan estä pohtimasta, miten saarten hallinto voitaisiin järjestää, kun sotilasviranomaisten ote niistä on kirvonnut. Päinvastoin, jo ennen kohdekohtaisia lakkauttamispäätöksiä tulisi olla toimiva konsepti siitä, mitä sitten tehdään.

Tämän selvityksen tarkoituksena ei ole yrittää selventää, minkä linnakesaarista voidaan katsoa kuuluvan jo tehtyihin hallituksen selontekoihin, saati ennakoida, mitä seuraaviin pannaan. Tavoitteena on tarkastella sitä, mitä yleensä seuraa kiinteän rannikkotyöstön todetusta vanhenemisesta. Tehtyihin päätöksiin perustuen on pääosa 100 mm:n tornikanuunoista deaktivoitu vuosina 2006 - 2007. Jäljelle jäivät vain 130 mm:n putket. Koska niidenkin käyttöiällä on käytännössä rajansa, on varauduttava linnakesaarten statuksen jonkinlaiseen muutokseen, jos niitä ei tarvita koulutus- käytössä. Selontekojen on tarkoitus paitsi kehittää puolustusta, myös siirtää resursseja poistuvista toiminnoista kehitettäviin puolustusjärjestelmiin.

Tarkastelussa ei voida ummistaa silmiä niiltä ongelmilta, joita linnakesaarten maaperässä olevat jäämät, pudotukset, kuilut ja jopa räjähteet aiheuttavat. Matkailijoiden pääsyn tietyille alueille tulee estämään sekin, että aktiivikäytöstä riippumatta joillakin saarilla jouduttaneen edelleen varastoimaan ammuksia. Lisäksi osa saarista, kuten Helsingin saaret sijaitsevat *aluevalvonnan suojavyöhykkeeksi* määritellyn vesialueen sisällä. Suoja-alueilla ovat myös Miessaari, Mäkiluoto lähisaarineen, Hästö-Busö, Russarö, Örö, Utö, Kirkonmaa ja Haapasaaren saaristo. Kuitenkin mm. Haapasaarella ja Utössä on jo matkailutoimintaa, eikä suoja-alue määrittäminen ole siis ollut este tavanomaiselle liikkumiselle. Silti voi olla eräissä tapauksissa perusteltua selvittää, onko rajaus enää tarpeen. Valvontalaitteet, erityisesti tutkat säteilyongelmiseen ovat eräs rajoittava kysymys. Toisaalta laiturit ja niiden kunto on kriittinen tekijä koko alueella.

Uuden toiminnan tulisi siis kyetä pitämään yllä näitä aktiivikäytöstä jääviä puolustusrakenteita, myös sellaisia, jotka eivät itsessään ole tuottavia.

Arvokkaimpien, säännöllistä huoltoa vaativien asekohteiden osalta on yritystoiminnan ohella hyvä, joskus parempikin, ratkaisu asiaan paneutunut vapaaehtoistoiminta. Tällaista toimintaa on jo syntynyt joihinkin kohteisiin, mm. kiltoina ja yhdistyksinä. Ne voivat kuitenkin parhaimmillaankin ratkaista vain osan hoito-ongelmasta.

Linnakesaaret ovat historialtaan, luonnoiltaan ja rakennuskannaltaan yksilöitä, vaikka kaikilla kohteilla onkin oma merkityksensä linnoituskokouaisuudessa. Ne ovat erilaisia myös käyttökelpoisuudeltaan. Historialtaan tunnetuimmat kohteet ovat tietenkin myös kulttuurimatkailun kannalta vetovoimaisia, mutta voivat olla mm. sijainniltaan tai muilta ominaisuuksiltaan hankalia.

Helsingin saaret ovat sekä mielenkiintoisia (lähes maailmanperintöluokassa) että hyvin tavoitettavissa, mutta mittavat turvallisuusongelmat tulevat hidastamaan matkailun kehittämistä. Vapaa liikkuminen ei tule kysymykseen, mutta samalla pysyy myös ympäristön kulumisen hallinnassa.

Uudenmaan muista saarista erityisesti Mäkiluodolla ja Hästö-Busöllä on matkailun edellyttämiä ominaisuuksia, eli kiinnostava, mm. Pietari Suuren merilinnoitukseen liittyvä historia sekä sopivia tiloja ja infrastruktuuria tarkoitukseen. Koko rannikon linnakesaari- ja aktiiviseen uuteen käyttöön soveliaimpia ovat Rankki, Öro ja Utö, joista kahdessa viimeksi mainitussa on matkailutoiminta jo käynnistynyt. Träskön olisi kiinnostava, mutta infrastruktuuri puuttuu.

Historialtaan edellä mainittujen saarten veroinen Russarö on nykyisten tietojen mukaan jäämässä aktiivisempaan käyttöön. Rajoitettujen, asiasta kiinnostuneiden ryhmien pääsyä eli lupamenetelyä voitaisiin kuitenkin kehittää pikanttina lisänä Hangon matkailuun. Saarella käynti voisi liittyä vastikään perustettuun kansalliseen kaupunkipui-toon. Yhteis- ja rinnakkaiskäyttöä olisi pyrittävä kehittämään yleensäkin, turvallisuusongelmien selvittämisen ohella. Säästöjen mukaan ratkaisevaa tässä on puolustusvoimien käyttötarve ja mm. ammusvarastojen sijainti.

Uuskäyttötarkasteluiden ulkopuolelle jätetään Helsingin saarista Santahamina ja Isosaari, joilla on toki merkittävä sotilashistoria. Niistä, kuten Kotkan Kirkonmaan jäämisestä toistaiseksi koulutusvaruskunniksi on selvät päätökset. Helsingin Katajaluoto toimii näillä näkymin pysyvästi koeampumaradan tukikohtana, eikä ole sekään mukana selvityksessä matkailun kannalta.

Osa saarista on luontonsa ja jossain tapauksessa rakennusmuistojensakin (mm. jatulintarhat) takia niin arkoja, ettei vapaata liikkumista voida suositella. Selvitystyön tavoitteet edellyttävät, että osapuolten, erityisesti omistajien ja Museoviraston kesken on yhteisymmärrys siitä, mitkä kohteet, tarvittaessa saarikohtaisesti

- 1) on arvokkaana kansallisperintönä tai kulumisvaaran takia pidettävä julkisessa valvonnassa ja määritellyssä käytössä,
- 2) antikvaarisista arvoista huolimatta voidaan luovuttaa tuottavaan, mutta sovitettavaan käyttöön, tai
- 3) voidaan vuokrata tai myydäkin ilman tiukkoja käyttörajoituksia.

Varsinkin viimeisenä mainitut vapaammin käsiteltävät kohteet edellyttävät toimivaa yhteistyötä maankäytön suunnittelusta vastaavien viranomaisten, detaljikaavoituksen tapauksessa kuntien kanssa. Kaavoitus antaa vasta lopulliset eväät kiinteistöjärjestelyihin (vuokraukseen tai myyntiin) ja päätöksiin alueiden avaamisesta yleiseen käyttöön.

Kun sotilaskäytön loputtua saaria ryhdytään kaavoittamaan avoimeen yhteiskuntaan kuuluvina alueina, on tärkeimpiä kysymyksiä se, mitkä saarista tai saarien osista voivat soveltua jokamiehen oikeuden piiriin, matkailuyritystoimintaan, asumiseen/loma-asumiseen tai on jätettävä julkiseen valvontaan. Tästä voidaan löytää myös perustelut kiinteistöjen pitämiseksi valtiokonsernin piirissä, tai vastaavasti mahdollistaa myymisen ulkopuolelle.

Yleinen käsitys kuitenkin on, että näillä saarilla on paljon yhteiskunnan valvonnassa pidettävää kansallisvarallisuutta. Järkevä hallintamuoto on siis välttämätöntä ratkaista, mahdollisesti aika

piankin. Voisiko tämä hallintamuoto tukeutua nykyisiin julkisiin toimijoihin, olisiko se yksi ja sama koko alueella (Helsingissäkin), vai onko selvitettävä uusien operaattorien kehittämistä? Näihinkin kysymyksiin selvityksellä on haettu vastauksia. Vaikka raportti ei toisikaan näihin asioihin lopullista selvyyttä, se antaa toivottavasti evästä päätöksenteolle.

Oma erikoisuutensa on jo syntynyt spekulatio ns. palautuvalla maanlunastuksella. Saarten alkupe- räiset omistajasuvut vetoavat tähän eräänlaisena luonnonoikeuden sovelluksena. Tämä ehkä Kytön tapauksen innostamana, vaikka se ei perustunut- kaan pakkolunastussäädöksiin soveltamiseen, vaan valtion puutteelliseen saantoon. Palauttava sanktio (joka oli määräaikainen) on sitä paitsi poistettu laista ajat sitten.

Selvitystyön ja 4.4.2008 järjestetyn työpajan yhteydessä on käynyt selväksi, että sekä linnake- harrastajien että hieman laajemmin virkistys- matkailun kysyntää on olemassa kehittämistyön pohjaksi. Varsinaista markkinatutkiskelua ei tässä yhteydessä vielä tehty. Selvityshän hakee vasta vastauksia kysymykseen, mitä voidaan yleensä markkinoida. Kuitenkin mm. Kuivasaaresta, Löv- östä, Jussaröstä, Öröstä ja Utöstä, ja miksei myös Bengtskärin majakalta saadut kokemukset rohkai- sevat jatkamaan. Tiedot Katanpäästä ja Kuuska- jaskarista ovat puolestaan tulkinnanvaraisempia. Työn aikana on kuntien lisäksi otettu yhteyttä pariinkymmeneen matkailualan yrittäjään (liite 2).

Erityisesti venäläisten alan harrastajien myytilksi- kin epäilty matkailukysyntä omaan historiaansa on useissa yhteyksissä, kuten Örössä jo osoitettu todeksi. Helsingin lähiympäristössä sotahisto- rian lokeroituneenkaan kysynnän puutetta ei tarvinne pelätä. Toisaalta vaatimustaso täällä asettaa mm. turvallisuudelle, infrastruktuurin kestävyydelle ja hoidolle sekä yleensä laatutasolle korkeammat vaatimukset. Tämä nostaa kustan- nuksia ja vaikeuttaa käynnistysvaihetta. Kysymystä olisi syytä ryhtyä selvittämään mahdollisimman

pian matkailuviranomaisten ja -väen osaamista ja resursseja hyödyntämällä. Tästä käytiin jo työn aikana keskusteluja MEK:ssa. Asian perkaaminen liittyy suoraan opetusministeriön ajankohtaiseen kulttuurivientihankkeeseen, jossa se muodostaisi päinvastaista kulttuurivientiä, eli kulttuurimatkai- lun *tuontia*.

Keskeiset päätelmät:

- nykyisellä käyttäjällä, omistajilla ja asiaa sivuavilla viranomaisilla (mukana useita hal- linnonaloja aina kunnista, museo- ja ympäris- töalasta elinkeinoviranomaisiin asti) tulisi olla edes osapuilleen samantapainen näkemys, *mitä on tehtävä* nykyisen vuokralaisen luopu- essa osasta saaria
- matkailulle, jolle näyttäisi olevan kysyntää, pi- täisi voida hallitussa aikataulussa kehittää tar- peelliset hallinnolliset, tekniset, turvalliset ja varsinkin *taloudelliset* edellytykset; tarkoittaen tarvittavia viranomaispäätöksiä, kiinteistöjä, tietoja kysynnästä ja liiketoimintaedellytyksiä
- puolustushallinnon ja omistajien kanssa tulisi voida sopia siitä, että tosiasiallisesti sotilaista tyhjentyviä saaria pitäisi mahdollisimman pian kyetä ottamaan sekä maakunnallisiin että sitten kunnallisiin kaavoihin *muina* kuin sotilasalueina; tämä todennäköisesti käynnis- täisi myös kaikkien asiaan liittyvien solmujen avaamisprosessin; kissa saataisiin pöydälle.

Huoli näistä kysymyksistä ja toimintalinjasta ei ole liioiteltu. Puolustusvoimilla, kuten myös Senaat- ti-kiinteistöillä, on uskäyttöö halvaannuttavia pelkoja ongelmien syntymisestä vielä tosiasiallisen poistumisensa *jälkeenkin* (maaperäongelmat, sala- kaapelit ja muu vastaava). Toisaalta, päästäkseen käyttämättömien kiinteistöjen rasituksesta Se- naatti-kiinteistöt saattaa katsoa olevansa pakotettu linnakekiinteistöjensä realisointiin. Tämä ei ole toivottavaa, ennen kuin asianmukaisia pelisääntöjä on ehditty pohtia.

Sammandrag:

Kustforternas framtid i Finska viken

De anrika forterna i Finska viken kommer att frigöras stegvis från försvarsändamål. Därmed är också resurserna för underhållet av detta värdefulla arv hotade. Man borde hitta återanvändning för tiotals holmar, av vilka ca tio stycken befinner sig vid Nylands kust. På öarna finns det fortfarande 1 700 ha stängda områden för försvarsändamål, omfattande ca 70 000 m² användbara (med vissa begränsningar) utrymmen i olika slags byggnader. Idag används det årligen 6 miljoner € för fastighetsskötsel och hyror. Kulturturism och rekreation är de mest sannolika alternativen för nyaktiviteter, d.v.s. näringar, vilka för sin del kunde svara för de behövliga resurserna. Men det finns också holmar, liksom Russarö, Mjölö och Kirkonmaa, som fortfarande skall användas för militärutbildningen.

Samtliga holmar är i behov av vissa efterstädningsåtgärder, men några av dem belastas även av *det onda arvet*, dvs. oexploaterade artiklar (OXA) i marken. Detta, jämte skyddsområden för territorial bevakning, bevakningskablar och ammunitionslagring kan uppskjuta öppningsprocessen, trots att holmarna annars står oanvända, eller är s.k. bevakningsfort. En dylik status har redan bl.a. Makilo och Utö, vilket dock inte har hindrat civilanvändningen av den sistnämnda. Bättre uppgifter över forternas avveckling och arrangemang för parallellanvändning får man medelst försvarets egen utredning. Denna ”konversionsrapport”, hoppeligen med tidtabellen och listan över de holmar som skall frigöras, borde vara till hands i början av följande år.

Holmarna ägs av Forststyrelsen, och respektive byggnader jämte infrastrukturen av Senatsfastigheter. En del - synbarligen de värdefullaste - av de historiska militäranläggningarna, byggda före första världskriget kan inte användas ekonomiskt självbärande med avkastning. Senatsfastigheter är i sin nutida form okunnig att använda budgetanslag. Forststyrelsen i sin tur äger ingen expertis som kan ta hand om antikvariska byggnader och anläggningar. I vissa objekt har den tredje sektorn, d.v.s. gillen och föreningar tagit ansvar för skötseln av de antikvariska artilleripjäserna. Detta har på ett lyckande sätt förverkligats bland annat på Torra Mjölö i Helsingfors. Det är uppenbart, att varken ett traditionellt budgetanslag, turismnäringen eller den tredje sektorn *ensamma* kunde garantera en långsiktig tillvaro för dessa antikviteter. Därför är det

nödvändigt att skapa ett forum för samarbete.

Först och främst borde alla inblandade ha mer eller mindre parallella åsikter om vilka av fästningsholmarna är så värdefulla, att en permanent, offentlig besittning är nödvändig, vilka av dem, oberoende av antikvariska egenskaper kunde skyddas med lättare kontroll (även i privat ägo) och vilka kunde såsom ”vanliga” militärområden återanvändas utan specifika anordningar. De största fästningarna, liksom Makilo och Utö äger byggnadsbestånd från flere tidevarv, och omfattar därigenom byggnader och faciliteter i alla skyddskategorier. Planering av markanvändning, påbörjande från landskapsplanen ända till detaljplaner är en central roll i dessa val. Försvaret borde låta inleda nyplaneringen av holmarna tidigare i konversionsprocessen än nuförtiden.

Även om försvarets slutliga beslut över uppsägningar ännu fattas, är det alla fall tid nu att fundera över spelregler för förvaltning och ägandet och användning av denna nationella förmögenhet i framtiden. Fästningarna är också olika, vilket betyder behov för flere koncept. De värdefullaste objekten längtar nog efter en aktör med expertis och kontinuitet. Kunde man helt enkelt utveckla ett dylikt organ utifrån de nuvarande ägarna, är den första frågan. Eller har man mod att skapa en ny typ av operator, som mera flexibelt kunde använda olika finansmetoder och den tredje sektorn, i stället (eller jämsides) för de sinande anslagspengarna? Ett förslag för detta syfte är ett icke vinstsyftande bolag.

De holmar, som skall frigöras från militärförvaltningen i *Helsingfors* har ett speciellt värde, må det vara frågan om historian eller läget. Men säkerhetsproblemen är likväl enorma. De ligger inom skyddsområdet på Sveaborg som hör till UNESCOs världs naturarv. Här borde man notera, att på Sveaborg alldeles invid finns redan färdiga kunskaper för professionellt skötande av ett militärhistoriskt arv. Sveaborgs förvaltningsnämnd är ansvarig för det största turismarrangemanget i Finland i samarbete med Museiverket, staden och Samfundet Ehrensverd. Förvaltningsnämnden styrs av fyra ministerier jämte staden, och den är ansvarig för restaurering och underhåll av ett kulturarv, även medelst en öppen fånganstalt.

Summary:

The Future of the Fortresses in the Gulf of Finland

Sweden began to fortify the Gulf of Finland in the eighteenth century, and the Russians proceeded this work. Especially just before the First World War the Emperor constructed so called Sea Fortress of Peter the Great with its extensions. The fortress is a huge military heritage that has been saved up today, only with slight modifications, because of a continued military use in independent Finland. The total chain of the fort isles was once built from St. Petersburg down to the Bay of Riga, but was never completed.

Now the stationary coastal artillery is sliding to the history, step by step. Many of the fort isles are no more needed for the defence, and thereby the maintenance of the facilities, even the antiquary ones, is in danger. The Defence has to reallocate its allowances. The expenditures about this property are totally 6 M€ in a year. Accordingly, productive re-use activities must be founded for tens of isles; the total area is ca. 17 000 ha. There are more or less historical – also quite new ones – barracks and buildings, shelters, warehouses, and of course weapon constructions. Supposedly, there is no need to conserve all of this (it is not possible either), and that is why the first task in this conversion process is *prioritising*. The most famous fortress island is Mäkiluoto (Mc Elliot), owning a colourful history, considering a visit of British fleet under the Crimean war, magnificent Russian and Finnish fortifications, and even a Soviet enclave time during the last war.

All the associated, which are the owners (the Forest Agency, and the property agency, Senate estates), the Defence, the Treasury and the antiquary & environment authorities should be able to formulate a *parallel vision* which ones of the fortresses ought to be administrated by public authorities, which could be controlled even by private operators, and which do not need any special restrictions in re-use at all. The land use planning, from the provincial acts to the detailed

local planning could be an important tool in this choice. One remarkable observation in this study was that the planning in the re-use context now cannot be started before the Defence is *definitely departed*. This is far too late; the recessive military use wouldn't be threatened by adequate planning work.

Some of the isles own enormous safety problems (*the Bad Legacy*) with dangerous gaps etc., and even by unexploded ordnances (UXO). This slows down the opening process, but doesn't hamper small scale fortress tourism. The military control instruments could also cause movement restrictions.

Even if it is apparent, that the public allowance is not enough for all needs, tourism arrangements cannot either alone take care of the rest. Even *the third sector* is needed. Clubs and association are already today looking after some of the historical guns. Anyhow the most important category of the fortresses needs a *permanent operator*, maybe even a land lord, which could - unlike the owners today – take care of the objects without income formation. This activator with needed skills in order to work together with authorities, companies and third sector could be a public limited company, for instance. There should be a possibility to take part in *EU-projects and funding*, such as Central Baltic Programme.

The military isles *in Helsinki* have a spectacular history in military constructions, such as the still functioning double 12" gun tower, but big safety problems as well. In Suomenlinna (700.000 visitors, most in Finland) there is already an acting organisation, which has the needed know-how to plan, maintenance and conserve an antiquarian object, besides being able to work together with tourism sector. The ownership of late military isles could maybe be separated from this everyday work.

Selvityksen taustoja

Suomen tunnetuin ja vierailuin matkailukohde on Suomenlinna yli puolen miljoonan kävijän vuosituloksellaan. On tosin myönnettävä, etteivät läheskään kaikki kävijät, edes kotimaiset (tai ehkäpä eivät juuri he!) tule Suomenlinnaan nimenomaan sen linnakerakennus- tai sotahistorian takia, vaan merellisen ja erikoislaatuisen vanhan ajan autottoman tunnelman takia. Jo saapuminen vesitse on monelle sisämaalaiselle elämys.

On kyllä sääli, ettei Viaporin värikäs ja monikanallinen menneisyys tavoita suurinta osaa saareissa vierailevista. Siitä huolimatta sentään kymmenet tuhannet kävijät tulevat ensisijaisesti katsomaan tätä kivettyntä sotahistoriaa. Tästä ei tietenkään voi vetää suoraan johtopäätöstä, että nämä kulttuurimatkailijat olisivat houkuteltavissa mille hyvänsä tykkipoterolle. Mutta juuri näiden ihmisten kiinnostuksen herättämiseksi syrjäisempiinkin kohteisiin on paljon tehtävissä. Kahden pitkän rajamme takana on paljon oman maansa asiaan liittyvää historiaa harrastavia. Suomenlahden rannikkolinnakeketju liittyy historialliselta osaltaan oikeastaan enemmän Venäjän kuin itsenäisen Suomen historiaan.

Selvityksen kohteena ovat ennen kaikkea Uudenmaan linnakesaaret, joita on laskutavasta riippuen noin kymmenkunta. Lisäksi selvitykseen sisällytetään myös tarpeellisilta osin kohteita Virolahdelta Saaristomerelle asti (yhteensä n. 40). Linnakeketjun antikvaarisesti arvokkaiden kohteiden säilyttämisellä tulevaisuuteen on tietenkin oma itseisarvonsa, mutta toisaalta myös matkailuelinkeinon kehittämällä on kansallista merkitystä. Selvityksen perustana on yrittää yhdistää nämä näkökulmat. Edes Suomenlinnaa ei olisi saatu nykyiseen kuntoonsa ilman matkailuintressejä. Kuten Suomenlinnassa, myös Suomenlahden saarilla voi muukin virkistystoiminta kuin varsinainen linnakematkailu olla merkittävää saarten asianmukaisen hoitamisen kannalta. Kulttuurimatkailu voisi kuitenkin luontomatkaillen keralla olla saaristomatkaillen peruskivi, eräänlaisena brändinä Pietari Suuren merilinnoitus.

Linnakesaaret suljettuina tai avoimina kohteina, julkisina tai yksityisalueina

Kun linnakesaari irtautuu sotilaskäytöstä myös taloudellisesti, ylläpidon rahoitus puolustusmäärärahoista loppuu. Ydinkysymys tämän jälkeen on, minkälaiseen kategoriaan tuolloiset omistajat, museoviranomaiset, ympäristöviranomaiset, kaa-voittajat ja vielä puolustushallinto itsekin kunkin kohteen sijoittavat. Muutosta ei helpota, jos näiden moninaisten osapuolten ajatukset ovat kovin etäällä toisistaan, ehkä myös todellisuudesta.

Osapuolet tulisi yrittää sitouttaa tiettyihin periaatteisiin ennen tapauskohtaisia konkreettisia ratkaisuja. On päätettävä minkä tasoinen julkinen ote antikvaarisesta arvokkaasta varallisuudesta halutaan tai pystytään pitämään. Vaikutuksensa on silläkin, ettei saarten turvallisuuskysymyksistä voida esittää mitään varmaa. Eräät niistä toki tiedetään varmuudella liian vaarallisiksi ilman laajoja puhdistustoimia.

Paras pitää suljettuna

Puolustusvoimat on todennäköisesti hieman taipuvainen tälle linjalle, paitsi turvallisuusangstiensa takia, mutta ihan käytännön syistäkin. Osalle saarista jää edelleen käyttöä osana meripuolustusta, mm. valvonta- ja harjoitustoimintaa varten sekä erilaisten puolustusjärjestelmien tai niiden osien sijoituspaikkoina. Lisäksi kalliita siivous- ja raivaustoimia (kuten räjähteet, aiheuttajahan ne maksaa) voidaan lykätä yli aikahorisontin, jos saaret voidaan pitää kiinni. Omistajat asettunevat monivivahteisemmalle kannalle. Kysymys on todellisista tai oletetuista omistajavastuuongelmista. Tähän sisältynee myös toive, että vuokramies ei tämän pahan perinnön haltijana vielä jättäisikään omistajaa vuokratuloitta. Toisaalta jos omaisuus halutaan panna tuottamaan paremmin muilla tavoin, avaaminen on välttämätöntä. Museovirasto ja eritoten kunnat ovat ilmeisesti periaatteessa pysyvää sulkemista vastaan. Muutenhan kunnan alueelle muodostuisi eräänlainen *terra incognita* - ilman että siitä olisi mitään muutakaan hyötyä, kuten sentään on muista suljetuista paikoista, esim. voimalaitoksista ja tehtaista.

Kaikki julki: ”malli kansallispuisto”

Kunnat (maakunnat) olisivat tämän linjan todennäköisimpiä kannattajia, tietyin ehdoin myös Museovirasto. Omistajille tämä sopii valikoidusti. Jos puolustusvoimat ensin siivoaa paikat ja joku muu ottaa hoitaakseen tarvittavat fasiliteetit, laiturit ja vastaavat, omistaja kykenee pitämään alueet itsellään pelkillä pääomavuokrillakin. Maksaja toki pitää niillekin löytää. Muussa tapauksessa tasearvoille asetetut korkovaatimukset edellyttävät uudenlaista rahoitus- ja hallintatapaa.

Saarien avaaminen olisi eräänlainen kansallispuistomallin sovellutus, jossa kansalaisille turvataan pääsy tietyillä reiteillä ja edellytyksillä. Hyvillä järjestelyillä ja riittävän pitkällä aikataululla tämä linja on tietenkin mitä kannatettavin, vaikka siihen sisältyisikin vähäisenä poikkeuksena täysin yksityiseen käyttöön sopivien tai erityisen vaarallisten paikkojen pitäminen yleisön saavuttamattomissa. Kun on kysymys kansallisvarallisuudesta, on todellisella omistajalla oltava omat oikeutensa.

Omistukselle kasvat - mutta kenen?

Valtionhallinnossa on vallalla linja, jossa kaikki mahdollinen pyritään siirtämään budjettivaltion ulkopuolelle. Tämä voi johtaa sekä avautumiseen, että myös merkittävien kohteiden sulkeutumiseen. Matkailutoimintakin voi olla tässä suhteessa kaksisuuntaista. Se voi helpottaa linnakematkailun kehittymistä yleisön tietoisuuteen ja kohteiden saavuttamista. Se voi toisaalta edellyttää esteiden asettamista vapaalle liikkumiselle eli ”rauhaa asiakkaille”. Omistajien ja museoviranomaisten kanssa yhteistyössä tehtävillä maankäyttöratkaisuilla ja detaljikaavoilla on tärkeä rooli. Joka tapauksessa vain muutamissa linnakkeissa, kuten ehkä Helsingin saarissa, on kiinteistönomistuksen jakaantuminen erityyppisille toimijoille poissuljettava ratkaisumalli. Useissa kohteissa se voi olla järkevän toimintatavan perusta.

Yksityisalue - Privat område

Myynti ilman tarkempia toimintaperiaatteita ja kaavoittamista voi johtaa saariston yksityistymiseen tältäkin osin. *Trepassers will be violated*, lukee monen saaren rannassa; *Privat område* -kylteille rakentamattomien luotojen päällä naureskeltiin jo vuosikymmeniä sitten (nyt tosin ne ymmärretään pesintäluodoiksi). Totellaanko näitä paremmin kuin Sotilasalue-lappuja tai sinivalkoisia renkaita puiden ympärillä? Tässäpä omalaatuinen aihe asennetutkimukselle.

Toimintalinjaukset käytännössä

Toivottava tulos syntyy näiden linjanvetojen tasapainoisesta yhteensovittamisesta. Kysymys on myös kansallisesta arvovalinnasta, mihin raha aina väistämättä työntää nokkansa, kutsuttuna tai kutsumatta.

Seuraavassa tarkastellaan tehtäviä valintoja käytännön tilanteessa, saarikohtaisesti. Koska saarten tulevaisuus on puolustusvoimien kannalta edelleen auki, on tässä esitetyt ajatukset otettava eri mahdollisuuksien kartoituksena, ei varsinaisina ehdotuksina.

Kohdekohtainen tarkastelu

Tarkastelussa viitataan historiallisiin taustoihin vain asiayhteyden takia, ei historiankirjoituksena. Näitä asioita on käsitelty riittävästi ja ansiokkaasti muualla, erityisesti Ove Enqvistin väitöskirjassa *Kellä saaret ja selät on hallussaan* (Maanpuolustuskorkeakoulu 2007).

Suuntaa antavat tiedot saarten ja linnakkeiden ominaisuuksista lukuina ja muina vertailutietoina ovat liitteenä. Uudenmaan saarista on myös kartta (liite 3).

Hangon ja Tammisaaren linnoitussaaret

Sekä Hanko että Tammisaari ovat perinteellisiä matkailukaupunkeja. Ne ovat myös olleet merkittäviä sotilaskaupunkeja, ja ainakin Tammisaari on edelleen. On korkea aika tarkastella näitä toimialoja yhdessä. Historialliselta kannalta tässä ei mennä varhaisempiin Gustavsvärnin aikoihin, vaan linnakematkailua kiinnostava vaihe on Pietari Suuren merilinnoituksen saaristoasema. Tämä esiintyy paitsi historiana, mutta myös vielä näkyvänä sotilasarakennusperinteenä. Tähän historiaan liittyvät saaret ovat Russarö, Hästö-Busö, Jussarö, Koön (Tvärminne), Mellanlandet, Vrakhholm ja Långören, joista vain kolmella ensimmäisellä voinee olla aktiivinen rooli matkailukäytössä. Loput saarista ovat mökkisaarina yksityiskäytössä, eräät rakentamattomia luotoja, joista voi toki löytää jäänteitä ensimmäisen maailmansodan odotukseen liittyvistä tykistön asemarakenteista.

Russarö

Russarön laaja (n. 80 ha) saari on täynnä sekä rannikopuolustuksen historiaa että nykypäivää. Tulevaisuudesta ei sen sijaan tarkoin tiedetä. Saarren menneisyyden tekee kiinnostavaksi mm. se, että se on alun perin venäläisten Pietarin puolustukseen varustama. Se sai saman roolin uudelleen välirauhan aikana, kun Hanko oli Neuvostoliiton miehittämä.

Russarötä ei voida lähivuosina avata laajemmin organisoidullekaan matkailulle. Turvallisuusriskien

lisäksi mm. puolustusvoimien harjoitustarpeet saattavat estää pääsyn. Sotahistoriaan erikoistuneen matkailun skaala ulottuu kuitenkin kaukaa kiikarilla tarkastelusta aina kohteessa pidempäänkin oleskeluun. Saareen on jo päästetty suppeita erityisryhmiä. Tätä toimintaa on syytä kehittää.

Ensimmäinen asia on selvittää pääsylupamenetely. Hankaluudet tässä voivat tietenkin olla äärimmäisissä tapauksissa suorastaan myyntivaltti. Matkailuyrittäjille olisi kuitenkin joustava menettely tärkeää, vaikka sitten sen takia pitäisi rajoittaa enemmän liikkumista itse saarella.

Kokeneilla matkanjärjestäjillä ja laivureilla on varmaan hyviä ajatuksia, kuinka tällaiset ohjatut tutustumiskäynnit liitetään paikkakunnan matkailukonseptiin. Olisiko järkevää pitää ne osana jotain muuta tilaustoimintaa? Tämä voisi toimia esim. piipahduksena Hauensuolen, Gustavsvärnin tai peräti Bengtskärin käynnin yhteydessä. Vaihtoehtona on säännöllinen linjaliikenne, mikäli vain kulkuluvat ja kysyntä sallivat.

Russarön turvallisuusriskit eivät todennäköisesti ole suuri haitta suppean matkailun hoidossa ja markkinoinnissa. Kuinka kävijät sitten pidetään kaidalla polulla, on ennen kaikkea ammattitaitokysymys. Russarön, kuten muidenkin saarten mahdollisesta rinnakkaiskäytöstä puolustuksen ja matkailijoiden tarpeisiin saataneen puolustusvoimien näkemyksiä hallinnonalan sisäisen selvitystyön valmistuttua vuonna 2009.

Russaröllä on merkittävä, asiallisen käyttökelpoisen rakennuskanta, kaikkiaan n. 9 000 htm². Tästä lähes puolet on lämmitettävää tilaa, osa myös vaatimattomaan majoitukseen ja kokouskäyttöönkin sopivaa. Russarö on epäilemättä kohde, johon asiasta kiinnostuneiden pääsy on sotilaskäytön jälkeen turvattava, kunhan turvallisuus voidaan taata. Saaren laajuus antaa mahdollisuuksia myös alueellisesti eriytyneisiin avaus- ja käyttöasteisiin. Yksityiskohtainen maankäytön suunnittelu on ratkaisevaa.

Kansallinen kaupunkipuisto

Hangon Tulliniemi, Hauensuoli ja rauniolinnoitussaaret on otettu mukaan vuonna 2008 perustettuun kansalliseen kaupunkipuistoon. Russarö on jätetty toistaiseksi sen ulkopuolelle. Aiemmin perustetut kaupunkipuistot, etunenässä Hämeenlinna Aulankoineen, ovat selvästi piristäneet alueen matkailua yleensä, mutta erityisesti suunnanneet sitä kulttuurimatkailun suuntaan. Ei ole mitään syytä epäillä, että näin ei tapahtuisi myös Hangossa. Russarön salaisuuden verhon raottaminen edistyvänä matkailukonseptina sopii tähän hyvin, riippumatta missä puiston näkömätön raja kulkee.

Hästö-Busö

Hästö-Busö on lähivuosina mahdollisesti avautuva kohde. Se on ainakin saari, jossa Russarötä laajempi yhteiskäyttö on mahdollista. Hästö-Busö onkin Helsingin saarten ja Mäkiluodon ohella Uudenmaan keskeisiä tarkastelukohteita tulevaisuuden matkailua ajatellen, vaikka historiallisia rakenteita ei saarella juurikaan ole. Kuten useimmissa kohteissa, tässäkin tulee muistaa maaperäongelmien lisäksi räjähteiden varastoinnin mahdollisesti aiheuttamat järjestelyt.

Hästö-Busön, pinta-alaltaan n. 70 ha (vesialueineen lähes 600 ha), rakennuskanta on selvästi Russaröä pienempi, n. 3 500 htm², mutta kunnostettavissa käyttökelpoiseksi. Majoitus- ja asunotilat ovat ainakin osittain helposti käyttöön otettavia (yhteensä n. 1 000 m²).

Hästö-Busön sotilaallinen historia liittyy useimpien linnakesaarten tavoin Pietarin puolustukseen. Sillä on myös yhteys mainittuun brändiin, eli Pietari Suuren merilinnoitukseen, jonka saaristoasemaan se kuului. Saarella riittää historiallista viitekehystä (mutta ei rakennuksina), vaikkei se ole yhtä tunnettu kuin Russarö, Öröstä puhumattakaan. Mm. kaikkien alojen asiantuntija, generalissimus Stalin tunsu maansa sotilashistoriaan kuuluvat kohteet tältäkin osin. Talvisotaa edeltäneissä neuvotteluissa Stalin tietävästi otti esiin nimeltä mainiten Hästö-Busön, yhtenä Suomenlahden perukan suojaamisen lukkona. Saari kuuluiikin sittemmin Hangon vuokra-alueeseen.

Hästö-Busöllä on jo ennestään merkittävä matkailu- ja purjehdushistoria, mikä myös kertoo sen tarkoitukseen sopivista ominaisuuksista. Onhan historia kulttuurimatkailun tärkein peruste. Vihereä saari oli helsinkiläisen herrasväen tärkeimpiä kesäisiä purjehdusmaaleja 1900-luvun alkuvuosina. Sinne sanotaan jopa pystytetyn eräänlaisen kasinon; ihanko siellä uhkapelattiin, ei ole tiedossa. Keisari-pariskunta kuului todennäköisesti saaren kävijöihin. Kun saari otettiin sotilaskäyttöön, käytiin värikkäitä kiistoja sotilaiden ja purjehtijoiden välillä.

Rinnakkaiskäytön tutkiminen voi olla Hästö-Busönkin osalta tarpeen, mikäli tarvetta sotaharjoituksiin on edelleen, kuten on esitetty. Tämä, matkailuyritystoiminnan jokamiehen oikeutta rajoittava vaikutus ja kiinteistöjen erottamismahdollisuus on selvitettävä detaljikaavoituksen yhteydessä.

Maankäytön lähempi tarkastelu antaa siis myös vastauksen siihen, voidaanko saaren kiinteistöjä myydä yrityksille tai yksityisille. Tämä voisi koskea lähinnä majoitukseen soveltuvia rakennuksia maineen. Yksityisten huvilapalstojen myymiseen on suhtauduttava varauksella. Tästä on syytä käydä monipuolinen debatti koko linnakeketjun osalta. Selvityksen tekijän näkemys on se, että (poikkeustapauksia lukuun ottamatta) yksityisenkin lomarakentamisen pitää liittyä saarten yleisiin käyttötapoihin, mikäli uudisrakentamista ylipäänsä hyväksytään. Esimerkiksi matkailuyrittäjä voisi asua omissa huoneissaan.

Jussarö

Jussarön asema on konversion kannalta edenneempi kuin muiden tässä käsiteltyjen kohteiden. Se avattiin vuonna 2005 ja matkailu onkin jo alkanut. Sitä ei tavallaan tarvitsisi tarkastella tässä samassa mielessä kuin vielä vailla uusikäyttöraikkuja olevia saaria, mutta tarjoaahan se kokemuksia.

Jussarö on merkittävämpi merenkulku- ja vuorityöhistoriallisesti kuin sotilaallisesti. Sen hyvät luonnonsatamat ovat olleet keskiajalta asti käy-

tössä, ja toisaalta sen rautapitoinen kamara on hankaloittanut kompassin käyttöä. Ensimmäinen rautakaivos toimi vuosina 1834 - 1861, ja kaivos-toimintaa oli uudelleen 1960-luvulla. Luotsilaitos otti osan saaresta käyttöönsä 1890-luvulla. Luotsi-asema lakkautettiin 1960. Jussarössä on toiminut merivartioasema vuodesta 1930. Saaren länsipuoli kuuluu Tammisaaren kansallispuistoon.

Jussarön tarinaan kuuluu myös mahdollisesti vakavissaan tehty ehdotus 1980-luvulta, jolloin sitä ehdotettiin formularadan paikaksi.

Tvärminnen Koön, ja pienemmät, Mellanlandet sen edessä, Vrakholm itäpuolella ja Långören Jussarön takana olisivat todelliselle historiantuntijalle piste iin päälle muutamane linnoitushistoriallisine kiviraunioineen, mutta ne tuskin sinänsä riittävät pysyvään matkailutoimintaan. Osa on yksityisessä omistuksessa. On tietenkin mahdollista liittää ne joihinkin erikoisturistien veneretkijärjestelyihin, vaikkei edes maihin noustaisi. Laitureita kun ei ole kaikilla saarilla.

Inkoon ja Kirkkonummen edusta: Pietari Suuren merilinnoituksen keskusase

Moskovan välirauhansopimuksella Neuvostoliitolle vuokrattiin vuodesta 1944 alkaen noin tuhat neliökilometriä käsittävä Porkkalan alue Kirkkonummen, Siuntion, Degerbyn ja Inkoon kunnista meritukikohdan perustamista varten estämään vihollisen pääsy Suomenlahdelle sulkemalla lahden suu. Pääosa Porkkalan vuokra-alueesta oli merta ja saaristoa. Saarista vahvimmin linnoitettuja olivat Porsö ja Mäkiluoto, jotka jo ennestään olivat olleet rannikkotyökistön käytössä. Neuvostoliitto luopui Porkkalasta vuonna 1956.

Neuvostoliittolaisten ajatus oli itse asiassa peräisin jo Venäjän-Japanin sodan ajoilta. Suunnitelman mukaan merilinnoituksen pääpuolustusasema rakennettaisiin Suomenlahden kapeimpaan kohtaan Porkkalan ja Tallinnan välille. Näin vihollisen eteneminen tuon linjan itäpuolelle estettäisiin meritse. Vuonna 1912 vahvistettu suunnitelma sai

nimekseen ”Pietari Suuren merilinnoitus” Venäjän laivaston perustajan tsaari Pietari I Suuren mukaan.

Mäkiluoto kuului Pietari Suuren merilinnoituksen keskusaseeseen. Muillakin alueen saarilla on tehty linnoittamistöitä, vaikka jäljet ovat jääneet vähäisemmiksi.

Mäkiluoto

Mäkiluoto Suomessa ja Naissaari Viron pohjoisrannalla vastasivat Suomenlahden sulkemisesta tulivoimallaan. Saari on jo tämän takia rannikon mielenkiintoisimpia kohteita. Saaren vanhempaa historiaa ovat mm. monet salaperäiset kalmistot, kuten lähetyssaarnaajan (Mc Elliot?) hauta 1700-luvulta ja Krimin sodassa koleraan kuolleiden englantilaisten merimiesten viimeiset lepopaikat. Lauttasaarella ammuttu neuvostokapteeni Belov, haudattiin hänkin alun perin saarelle, vaikka onkin sittemmin siirretty muihin multiin. Alun perin linnoituksen rakensivat keisarin venäläiset tykistö-insinöörit. Se on myös ollut kalastustukikohtana.

Mäkiluodon suomalainen tykistötuli osaltaan aiheutti valtaisan merisotatuhon v. 1941, kun puna-armeija evakuoiti Hankoa (väitteen mukaan n. 3 000 hukkunutta, kun SS Josef Stalin haaksirikkoutui).

Lopulta neuvostovuokralaiset tekivät siellä vielä Suomen suurimman sotilasarakenteiden eliminointiräjähdyksen syksyllä 1955 (pamaus kuului muistini mukaan Helsinkiin asti). Tämä tapahtui ennen kuin naapurit poistuivat. Tämän jälkeen kunnostus itsenäisen Suomen rannikon puolustamisen keskuspaikoiksi – ja lopulta hiljaisuus vartiolinnakkeena.

On vielä hieman epäselvää, minkälaista muuta käyttöä vartiolinnakkeella voi yleensä olla. Saaren 130 mm:n patterit jäivät toistaiseksi käyttöön. Tätä rinnakkaiskäyttöä opetellaan parhaillaan mm. Utössä ja Örössä. On perusteltua lähteä siitä, että yhteistoimintaa voidaan kehittää, ja että siitä voi olla hyötyäkin kameravalvotun kohteen pitämisessä. Mutta on Mäkiluodon avaamisen

esteenä todennäköisesti ne muutkin maaperä- ja räjähdöngelmat. Saaren historia räjäytettyine kasematteineen on epäilemättä kiinnostava. Mutta tämä takaa myös sen, että turvallisuusriskejä on odotettavissa.

Saarella on siinä määrin suuri rakennuskanta asuinkerrostaloineen, ruokaloineen ja kasarmeineen, yhteensä n. 7 500 htm² (alle puolet lämmitettyä), että niitä tuskin voidaan pitää kunnossa vain ylläpidon ilosta. Niiden kunto on sitä tavallista kohtalaista, ehkä välttävääkin tasoa – ongelmiakin riittää.

Utön kasarmialueen siviilikäyttöön siirtämistä saadut kokemukset ovat varmasti hyödyksi Mäkiluodossa. On rohjettava myös kysyä, onko myynti Senaatti-kiinteistöjen ainoa vaihtoehto, jos kulttuuriturismin ja antikvaaristen arvojen säilyttäminen halutaan turvata. Mutta tällöin valtio tietenkin tarvitsee toimivan kiinteistökannan hallintastrategian. Vaikka Mäkiluodolle jäisikin sotilaallisia käyttötarpeita, on saaren ylläpidon kannalta välttämätöntä harjoitella yhteiskäyttöä muiden toimintojen kanssa. Tämä pätee tietenkin muidenkin vastaavien kohteiden osalta, ja tämä on jo ilmeisesti ymmärretty merivoimien piirissä.

Mäkiluodon saavutettavuus on mm. Utötä tai Örotä parempi. Porkkalan vierasvenesatama on todennäköisesti paras lähtöpaikka yhteysveneille.

Mäkiluodon kokonaisuuteen kuuluvat myös Rönnskär, Porsö, Träskö, Stora Fagerö ja Järvö. Rönnskär historiallisine majakoineen, saunoineen ja kasarmeineen on jo vuosia sitten löytänyt yhden roolinsa siviilimaailmassa; se on rannikon merkittävimpiä ornitologien tarkkailupaikkoja. Lintukiikaroitsijat ovat myös omalta osaltaan valvoneet saaren käyttöä. Tämä on mukava esimerkki pienten askelten vastuunsirrosta. Saaren rakennuskannasta ei tällä väellä kyllä vastata. Rönnskärillä on yhteensä yli 1 200 htm² tiloja. Nämä ovat pääosin puisessa, huonokuntoisessa luotsikasarmissa, jonka kohtalolle alkaa pian olla kello lyönyt.

Muista alueen saarista vain Porsöllä on jonkinlaisia rakennuskantaa, yhteensä n. 500 htm², lähinnä kalliosuojia. Porsö kuuluu joka tapauksessa samaan venäläisaikaiseen historiaan. Pattereista voinee löytää jäämiä vain saaren edustalta, Klobbenilta. Porsötä on vuokrattu paikalliselle metsätysseuralle, jolla ei tietävästi ole käyttöä ylläpitoa edellyttävillä tiloilla. Porsö on tässä mielessä malliesimerkki tämän selvityksen harmaasta alueesta. Rakennettua infrastruktuuria kyllä on, ehkä jopa muinaismuistolain alaista, mutta järkeviä käyttötapoja on vaikea keksiä. Ehkä Porsöllä ei ole suurempaa historiallistakaan hohtoa.

Träskön

Kirkkonummen linnakesaarikonaisuuteen liittyy jo luontokohteenakin arvokas Träskön. Sieltä sitä paitsi löytyisi paljon kiinnostavaa linnonitushistoriaa, niin suomalaisten kuin Porkkalan miehittäjienkin jäljiltä. Liikkuminen saarella on nykytilanteessa kuitenkin vaikeaa, jopa vaarallista näiden avoimien rakenteiden takia, vaikkei varsinaisia räjähteitä olisikaan. Vastikään tapahtuneella hallinnansiirrolla Metsäntutkimuslaitokselta Metsähallitukselle voi olla merkitystä aktiivisemmän käytön etsimisessä. Kirkkonummen kunnalla on tietävästi kiinnostusta asiaan. Jos ja kun koko linnakeketjulle sitten rakennetaan yhteistä matkailukonseptia, Träskön ja Porsö pitää pitää mielessä, jollei omistajalla ole muita ajatuksia. Valmiita majoitustiloja ei ole.

Järvö, sinänsä hieno saari, jäänee kuitenkin tämän selvityksen kannalta nykyiseen oloonsa. Saarta käytetään mm. vapaaehtoisen maanpuolustuksen tarkoituksiin harjoitusalueena ja koulutustukikohdantana. Saari kuuluu kyllä Porkkalan enklaavihistoriaan, mutta antikvaarisia ongelmia ei ole tiedossa.

Myös Inkoon Stora Fagerön piti olla yksi osa venäläistä linnakeketjua, mutta rakentaminen jäi vähiin. Se on lähes rakentamaton, kookas (n. 60 ha) ja luonnoltaan vaihteleva saari, josta tosin vain n. 6 ha on Metsähallituksella. Uudenmaan virkistysalueyhdistys isännöi jo seurakunnan omistamaa osaa saaresta.

Bågaskär

Vaikka osa Inkoon Bågaskäristä on edelleen sotilasaluetta, on sillä tässä joukossa oma profiilinsa käytännössä avautuneena linnakesaarena. Rajavartiolaitos on vuokrannut oman alueensa Meripelastusseuralle. Sinne valmistuu keväällä 2009 meripelastuskoulutuskeskus, eli uskäyttökäin on tulossa.

Inkoon ja Kirkkonummen saarten käyttöperiaatteista

Sikäli kuin turvallisuuskysymykset, vartiolinna-kekäyttö ja muut käytännön asiat voidaan ratkaista, Mäkiluoto on saari, joka tulisi voida pitää yleisön saavutettavana mahdollisimman laajasti. Se on kansallisvarallisuutta eksentrisimmästä päästä. Matkailun käytännön tarpeisiin soveltuvat rakennukset ovat nekin linnakehistoriaa, kuten kasematin yhteyteen rakennettu ruokala. Asuin- ja kasarmirakennukset ovat tavanomaisempia rakennuksia, joten ne on helpompi muuntaa matkailu- ja virkistystoimintaan sopiviksi. Yksityiskohtainen kaavoitus antaa vasta vastauksen siihen, voidaanko tarvittavat rakennuspaikat irrottaa. Tietysti on myös selvitettävä, voitaisiinko tyydyttävä tulos saada vuokraamalla kiinteistöjä. Varsinkin kun selviää, kuka tulisi olemaan vuokranantaja.

Espoo

Espoon edustalla sotilaskäytössä olleet saaret ovat Miessaari-Pyörösaari ja Kytö. Sekä Kytö että Pyörösaari ovat jo yksityisessä virkistys- ja huvilakäytössä, vaikka Kytöseen on jäämässä merivalvonnan ja puolustuksen laitteita.

Miessaari

Miessaari oli entinen huvila-alue (ja on edelleenkin), jota venäläiset tarvitsivat Pietarin puolustukseen. Siinä tehtävässään sitä käytettiin Itämeren laivaston sotasataman, eli Helsingin, suojana.

Miessaarella oli kalastaja-asutusta jo 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa ja yksi vanha kalastajatorppa on säilynyt. 1870-luvulta alkaen Miessaaren luoteis-

rannalle rakennettiin useita kesähuviloita, joista on säilynyt nykypäivään muutama. Venäläiset pakkolunastivat saaren I maailmansodan aikana linnoitustarkoituksiin, ja 1914 - 17 saarelle rakennettiin neljän 152 mm:n canet-tykin tykkipatteri ym. linnoituslaitteita. Niitä täydennettiin II maailmansodan aikana.

Vanhin rakennuskanta muodostuu huviloiden lisäksi linnoituskomennuskunnan puisista kasarmeista, ruokaloista ja asuinrakennuksista. Niitä on pidetty välttävissä kunnossa nykyisten kesäasukaiden toivomuksesta, tai jopa voimin. Saarella on myös 1990-luvulla rakennettu vartiohenkilökunnan toimisto- ja asuinrakennus. Miessaaren merkittävimmäksi ominaisuudeksi matkailun kannalta saattavat kuitenkin osoittautua esihistorialliset, vielä tarkemmin tutkimattomat kivilatomukset, eräänlaiset jatulintarhat tai viikinkihaudat.

Saarella on myös uudempaa, osin käytöstä poistettua aseinfraa (mm. ohjuspatterit) ja suojatiloja. Pienimuotoista virkistys- ja matkailutoimintaa voitaisiin hoitaa nykyisellä rakennuskannalla, varsinkin jos niitä pystytään hieman modifioimaan ja kunnostamaan. Mutta koska osa kiinteästä asekalustosta (130 mm) jää vielä toistaiseksi virkaansa, ei suuren yleisön pääsy saarelle ole ilmeisesti aivan lähiaikojen asia.

Espoossa ei ole jo yksityisen Kytön lisäksi muita linnakehistoriallisia saaria. Jos omistaja päätyy aikaanaan myymään Miessaarta, on vaikea kuvitella, että kaupunki voisi seurata asiaa toimettomana. Asia voi nousta esille jo aiemmin, jos saarta ryhdytään kaavoittamaan, siis muuhun kuin sotilaskäyttöön. Myös huviloiden kohtalo teknisesti (kunto?) ja hallinnollisesti (edelleen työsuhdekäytössä?) noussee kaavanteon yhteydessä pinnalle. On ilmeistä, että Miessaari tulee olemaan yksityisen loma-asumisen ja avoimemman, jopa jokamiehen käytön yhdistelmä - ja tilaakin tähän on. Kokonaisuuden tuleva omistaja on tässäkin tapauksessa se ensimmäinen kysymys.

Helsingin saaret

Helsingin kaikilla linnakesaarilla on historiallinen yhteys Viapori - Suomenlinnaan. Ne muodostivat osin jo ruotsalaisaikana, mutta ennen kaikkea venäläisten joukkojen käytössä yhtenäisen alueen, joka sai Viaporin mukaan nimen Sveaborskaja Krepst. Saaria ympäröi laaja linnoitusesplanadi. Santahamina ja Jauhosaari (nykyinen Isosaari) alkoivat vähitellen nousta näistä saarista tärkeimmiksi sekä koulutuksen että rannikkopuolustuksen kannalta. Toimivina sotilaskohteina ne jätetään vieläkin tämän selvityksen ulkopuolelle. Koeampumalaitoksen käytössä oleva Katajaluotoakaan ei kuulu selvitykseen.

Suomenlinna on itsessään esimerkki siitä, kuinka historiallisen monumentin hoito ja matkailukäyttö tukevat toisiaan. Vapautuvien saarten kehittyvä hoito ja matkailukäyttö voisikin tukeutua Suomenlinnan valmiisiin palvelukonsepteihin.

Vapautumassa olevista saarista tärkeimmät ovat Vallisaari, Kuninkaansaari ja Kuivasaari, unohtamatta Rysäkariakaan. Melkki on jo melko pitkälle ”asutettu” vapaa-ajan käyttöön, vaikka sen historia ja vanhimmat rakennukset liittyvät samaan linnoituskokonaisuuteen.

Kuivasaari

Kun Helsingin meripuolustusrintamaa ryhdyttiin siirtämään ulommaksi, myös Kuivasaarta ryhdyttiin linnoittamaan. Työ jatkui itsenäisyyden aikana. Kuivasaassa tästä työstä on erityisesti mainittava ainutlaatuinen, toimintakuntoinen tykistöase, eli 12” tai 305 mm:n kaksoistornipatteri. Kuiva on jo avannut varovasti ovensa ohjatuille käynneille. Matkailutoiminnan kehittämisestä voi kiittää erityisesti Suomenlinnan Rannikkotykistökiltaa. Mm. sinne palautettuine Durlacher -kanuunoinen saaresta on jo alkanut kehkeytyä eräänlainen rannikkotykistömuseon haaraosasto.

Kuivasaari linnaketurismien lippulaivana kertoo myös hyvin alan ongelmista. Tärkein on vastuunotto koko kohteesta ja sen hoidosta, mutta ennen kaikkea arvokkaimmista rakennuksista ja

infrastruktuurista. Vastuu sisältää mm. vaaraa aiheuttavien rakenteiden ja jäämien siivoamista, suojaamistoimia, restaurointi- ja kunnostustöitä ja ylläpitoa. Tämä on ylivoimaista pelkältä yhdistys- tai vapaaehtoispuhjalta. Sen sijaan erittäin tärkeä opastustoiminta ja aseiden huolto voi hyvin toimia edelleenkin vapaaehtoisella avulla. Erilähtöisten toimijoiden rakentava yhteistyö on ainoa oikea etenemistie.

Kuivasaaren, kuten lähes kaikkien tässä käsiteltävien saarten rakennuskanta on Senaatti-kiinteistöjen omistuksessa hallinnassa, Kuivasaassa myös maapohja. Senaatin tehtävänä on kuitenkin kiinteistönpito pelkän vuokratuoton avulla, muita resursseja ei ole. Mutta ei edes tässä saassa - vaikka onkin pääkaupungin suojissa - ole helppo nähdä sellaisen liiketoiminnan syntyä, joka voisi turvata koko historiallisen rakennuskannan kunnostuksen, vaikka vuokratulot voisivatkin kattaa rakennusten ylläpidon.

Kuivasaaren rakennuskanta on kerrostunut lähes sadan vuoden ajalta. Saarella on jäljellä rakennuksia ensimmäisen maailmansodan ajoilta aina 1960-luvulle asti. Tiloja on yli 1 000 htm², tästä vajaa puolet lämmitettävää. Ison ja Pienen Kuivasaaren maapinta-ala on yhteensä n. 13 ha.

Kuivasaaren yhteydessä on syytä mainita 10 hehtaarin Rysäkari (Ryssänkari), joka on hyvin säilynyt pieni linnakekokonaisuus, josta maallikkokin saa helposti kuvan 1900-luvun rannikkopuolustuksen ideoista. Saari ja sen kohtuullisesti pidetyt rakennukset, patterit ja miehistösuojat, yhteensä yli 1 000 htm², tulee pitää mielessä, kun Helsingin saarista päätetään.

Kansalaisten Kuivasaari

Kuivasaaren osittainkaan myynti yksityiseen käyttöön tuskin tulee kysymykseen. Päinvastoin, kaikkien omistusratkaisujen tulee tähdätä saaren kunnollisen hoidon lisäksi asianmukaisiin matkailujärjestelyihin. Kaikilla, jotka ovat siitä oikeasti kiinnostuneita, tulee olla kohtuullisin kuluihin mahdollisuus nähdä linnake ja saada opastusta. Tätä ei tule sitoa kalliisiin illallisristeilyihin, vaikka

Kuivasaaren tulenjohtotorni. (Kuva: Kai Heng)

Kuivasaaren rantasauna. (Kuva: Kai Heng)

niillekin tulee antaa sijansa. Toisaalta sellainen täysin vapaa alueen käyttö kuin esim. Suomenlinnassa, ei ole mahdollista tai tarpeenkaan.

Rysäkarista ei ole aivan Kuivasaaren kaltaiseksi vetonaulaksi, mutta se kuuluu niin rakenteellisesti kuin historiallisestikin samaan kokonaisuuteen. Sen rakennuskannan ja rakenteiden säilyttämisvelvoite on melko selvä. Voitaisiinko sitä sitten vuokrata Kuivasaarta hieman vapaamielisemmin erilaiseen virkistys- ja elämysmatkailutoimintaan? Tämä on lähinnä pelisääntökysymys, varsinkin jos sillä voitaisiin turvata tarvittava rahoitus.

Vallisaari-Kuninkaansaari

Vallisaaren kokonaisuus on sitten aivan oma erikoisuutensa. Saaret ovat kannasyhteydessä Se on Helsingin sotilassaarista toiseksi suurin, suurempi kuin kaikki Suomenlinnan saaret yhteensä, eli n. 100 ha. Jos Kuivasaaren vaaratekijät ovatkin ilmeisen vähäiset, Vallisaari sen sijaan on maahan jääneiden räjähteiden takia pahimpia alueita Suomessa. Tämä johtuu mm. kahdesta merkittävästä räjähdysonnettomuudesta vuosina 1906 ja 1937 ja saarella olleesta lataamosta. Täydellisestä siivoamisesta voidaan tuskin lausua mitään, mutta ohjatusti voi saarella kyllä liikkua.

Vallisaaren näyttävin kohde on lähes satavuotias, mutta erittäin hyvin säilynyt Aleksanterin Patteri, jonka korkeat suojavallit ovat jokaisen laivalla eteläsatamaan saapuvan nähtävissä. Sitä pidetään kansainvälisestikin harvinaisena antikviteettina. Sen lisäksi saarilla on edustava otos eri aikakausien rannikkopattereita, ja myös harvinaislaatuinen kasemattipatteri.

Vallisaarella on myös ollut Helsingin vanhin asemuisto, eli länsikärjessä Kustaanmiekkää 1600-luvulta asti vartioinut tykkipatteri. Se, mitä siitä oli jäljellä, siirrettiin kauemmaksi rannasta, kun kyseinen kallioniemi louhittiin 1970-luvulla pois Finnjetin tieltä. On kai kiistanalaista, kuinka ”alkuperäinen” tämä kivinen tykkiasema silloinkaan oli, mutta jo pelkkä tarina on riittävä mielenkiinnon herättämiseksi.

Saaren käyttörakennuksista suurin on entinen luotsikasarmi, joka oli Hylkysaaren luotsitalon edeltäjä. Se on kaksikerroksinen tiilitalo, yhteensä n. 600 htm². Vaikka se on huonokuntoinen ja tyhjillään, sitä on pidetty säilytyslämmössä. Lisäksi saarella on varastojen lisäksi muutamia puurakennuksia, mm. entinen koulu ja pieni kasarmi. Ne ovat nyt lähinnä kesäloimakäytössä.

Saarella on myös louhittuja varastosuojia, jotka liittyvät tiiviisti linnoitushistoriaan. Vallisaaren rehevä luonto jalopuineen ja lampineen on ainutlaatuinen.

Suljetun saaren salaisuus

Vaikka on selvää, ettei Vallisaaresta voida myydä mitään yksityiskäyttöön, ei sitä voida sellaisenaan avatakaan. Järjestettiinpä Helsingin saarten, tai ylipäänsä linnakkeiden ylläpito miten hyvänsä, on puolustusvoimien lähdön jälkeen kansalaisilla oikeus tutustua tähän erikoiseen historiaansa. Se tosin voidaan lähivuosina toteuttaa vain opastetusti aidatuilla, tarkistetuilla reiteillä. Tätä ei kuitenkaan ole syytä katsoa ongelmaksi.

Matkailun mahdollisuuksista

Helsingin vielä suljetut saaret tarjoavat arvokkaan, osin erinomaisesti säilyneen lisän kaupungin kansainvälisestikin poikkeuksellisen väkivaltaiseen historiaan rakennusmuistoinen. Onhan pelkästään kantakaupungissa säilynyt rakennustaiteellisesti komeita jäänteitä ainakin kuudesta kasarmialueesta. Kaupungin laitamilla taas on valtava, maailman laajimmaksikin väitetty monikehäinen maalinnoitus. Eikä pidä unohtaa toisen maailmansodan aikaisia ilmatorjunnan rakenteitakaan.

Rannikkopuolustuksen tulevien muutosten - eli kun puolustusvoimat luopuu osasta linnakesaariaan - tarjoama historiallinen ikkuna voitaisiin käyttää Helsingille tärkeän, mutta osin laiminlyödyn perinnön hyödyksi. Näiden kaupunkilaiselkin tuntemattomien saarten ottaminen samaan pöytäan tunnetumpien alan muistojen kanssa nostaisi sotilaallisen rakennusperinnön kiinnostavalla tavalla esille.

Kuivasaaren kaksoistornin toinen putki (305 mm) ja 254 mm:n tykki. (Kuva: Kai Heng)

Tykki 152 45-C Kuivasaassa. (Kuva: Kai Heng)

Näkymä Suomenlinnan kirkontornista. (Kuva: Tuula Palaste-Eerola)

Suomenlinna

Kun puolustusvoimat luopui Suomenlinnasta v. 1973, perustettiin opetusministeriöön tätä varten hoitokunta. Se luotiin hoitamaan juuri samanlaisia, tässä raportissa tarkoitettuja kysymyksiä. Johtokunnassa on opetusministeriön lisäksi edustus puolustusministeriöstä, valtiovarainministeriöstä, Helsingin kaupungista, Museovirastosta, rikosseuraamusvirastosta ja asukkailta. Suomenlinnalla on Unescon maailmanperintöasema. Vallisaari ja

Kuninkaansaari kuuluvat tämän maailmanperinnön ehdotettuun suojavyöhykkeeseen. Hoitokunnan kokemus ja osaaminen voisivat olla hyödyksi myös näiden suljettujen saarien tulevaisuudessa. Matkailun järjestäminen (sitten kun se on mahdollista), ja ehkäpä myös kunnostus- ja hoitosuunnitelmien laatiminen voitaisiin näidenkin saarien osalta perustaa yhteistyölle hoitokunnan, kaupungin, Museoviraston ja Ehrensverd-Seuran välillä.

Varsinais-Suomi

Utö ja Ormskär

Utössä on harjoitettu linnakkeen alusta pitäen siviili- ja sotilasyhteisön yhteiseloä. Siviiliasukkaat ovat kyllä olleet pääosin valtion, eli luotsilaitoksen palveluksessa. Sitä paitsi saarelle ei ole ollut helppo päästä käytännön syistäkään.

Senaatti-kiinteistöt myi Utön 1970-luvulla rakennetut majoitusrakennukset, ruokalan keittiöineen ja uimahalleineen laivuri- ja matkailuyrittäjälle v. 2006. Rakennuskanta ei siis ole tältä ei-historialliselta osin enää vaarassa jäädä isännättä, joskin alku ei ole ollut helppoa. Mm. saaren vesihuoltojärjestelmän (käänteisosmoosilaitos) hoitaminen on ollut ongelmallista. Saareen saatiin 90-luvun lopulla suurella julkisella väännöllä kantaverkon sähkö. Laiturit ovat nyt tärkein infrastruktuuriongelma. Jopa niiden omistajuudesta on kiistoja.

Utön vaihe on joka tapauksessa jo sellainen, että tässä selvityksessä se on lähinnä yhden kehitystien malli. Asukasluvun ja matkailukäytön uskotaan olevan kasvussa, eikä mitään suuria turvallisuustai raunioitumisongelmia ole tiedossa. Asumattoman Ormskärin tilanne on erilainen.

Örö

Örön linnake on sekin jo päässyt uuden aikakauden alkuun, mutta perusongelmia ei ole ratkaistu. Laivuri- ja matkailuyrittäjä on jo aloittanut viikonloppukäynnit saarella. Ilmeisesti kovin paljon toimintaa ei voi laajentaa ennen siivoustoimia, ja saari on edelleen vartiolinnake (vaikka niin on myös avoin Utökin).

Öröllä on useita majoitukseen sopivia rakennuksia, tosin välttävissä kunnossa. Se kuuluu historialtaan merkittävimpiin linnakkeisiin, ja asesytemit, kivetetyt tiet ym. ovat hyvin säilyneet. Myös

luonto on mainittavan arvoinen. Mutta Örökin kaipaisi vastuunottajaa, kun merivoimat ei enää maksa ylläpitoa. On perusteltua vaatia pitämään se kunnossa, vaikka käyttö olisikin vähäistä.

Koska Örö on rakennushistorialtaan merkittävä, sen tulevaisuutta ei voida ratkaista pelkällä yksityistämällä. Tässäkin tapauksessa tarkempi maankäytön suunnittelu on välttämätöntä, ennen kuin voidaan harkita kiinteistöjen osittaistakaan myymistä. Mäkiluodon tapaan olisi toivottavaa pitää se yhtenä kokonaisuutena.

Berghamn ja Jungfruskär ovat sinänsä mielenkiintoisia jo luontonsa takia, mutta historialliset rakenteet ovatkin vähäisiä. Metsähallitus on jo aloittanut pienimuotoisen matkailutoiminnan Jungfruskärillä, mitä tosin kaikki paikalliset eivät ole hyväksi katsoneet.

Dragsfjärdin Bolaxissa vastuun hylätyistä aseista on ottanut paikallinen kotiseutuyhdistys. Jos he todella pystyvät tekemään välttämättömät toimenpiteet, kysymyksessä on hyvä esimerkki tällaisten kaupallisesti sivussa olevien kohteiden ylläpitämiseksi.

Bokulla ja Alskär

Korppoon Alskär on siirtynyt Forum Marinumin vastuulle, mikä on kolmannen sektorin tapainen malli. Tietävästi vastaavasti utöläiset katsovat Bokullan kuuluvan silmälläpidettäväkseen, eli asiaan on ainakin kiinnitetty huomiota.

Katanpää/Lypertö

Katanpään historiallinen linnoitusalue ei kuulu enää Suomenlahteen, mutta liittyy samaan ensimmäistä maailmasotaa edeltäneeseen ja aikaiseen rakennuskauteen. Matkailuyrittäjän kokemuksista – kovistakin – on kuitenkin syytä ottaa vaari.

Itä-Uusimaa

Porvoon ja Loviisan edustan linnoitussaaret edustavat aika tyyppillistä tässä selviteltävää omaisuutta. Vaarlahtea lukuun ottamatta ne on jo tyhjennetty aktiivikäytöstä, mutta mm. valvontalaitteet ovat pitäneet ne edelleen merellisten viranomaisten saarina.

Pirttisaari ja Helsingin kaupungille v. 1974 luovutettu Eestiluoto ovat jo pääosin virkistyskäytössä. Niiden sotilaallinen kulttuurihistoria ei kuitenkaan aivan vastaa esim. Helsingin edustaa tai Mäkiluotoa. Uudenmaan virkistysalueyhdistys on jo saanut omistukseensa n. 1/3 Pirttisaaren entisestä sotilasalueesta. Loput alueesta on Metsähallituksen. Alue luovutettaneen kokonaan virkistyskäyttöön, ja jäljelle jäävien sotilaslaitteiden käytöstä on pelisäännöt sovittu. Toiminta Pirttisaarella on selvityksen tavoitteiden mukaista pienoiskoossa: virkistysalueyhdistyksen apuna toimii Pro Pörtö-yhdistys, joka ottaa vastuun deaktivoitujen aseiden hoidosta.

Vaarlahti (Varlax) ja Glosholmen

Vaarlahti ja Glosholmen voisivat fyysisiltä ominaisuuksiltaan toimia erilaisten virkistysaktiviteettien kohteina. Ne kuuluvat myös linnoitushistoriaan, vaikkei mitään erityisen merkittävää ole näyttää. Antikvaarisen arvon voisi uskoa säilyvän tavanomaisessa käytössä, myös yksityisissäkin käsissä. Tosin Vaarlahden viranomaiskäyttö näyttää vielä jatkuvan. Osa alueesta voitaisiin kuitenkin liittää vieressä olevaan, Uudenmaan virkistysalueyhdistyksen omistamaan alueeseen parantamaan sen käyttökelpoisuutta. Glosholmenin kiinnostavuutta puolestaan lisää se, että majakka, jonka rauniot saarella on vielä nähtävissä, oli Tove Janssonin mallina muumikirjoissa. Hässelössä Pellingin itäpuolella on entinen merivalvonta-asema. Alueella on edelleen vajarakennuksia.

Mielenkiintoiseen ulkosaareen, Orrengruntiin tehdään jo pienimuotoisia tutustumisretkiä. Se kuului vielä 1900-luvun alussa v. Bornien Sarvilahden kartanolle. Se jää edelleen Suomenlahden

merivalvonnan käyttöön, eikä mitään päälle kaatuvia ongelmia sen hoidon suhteen ole tiedossa.

Lövö - Lehtinen

Lehtisen saari Ruotsinpyhtäällä on ottanut matkailualalla etumatkaa. Metsähallituksella on jo matkailuyrittäjä vuokralaisenaan (Big Game Oy), koska tässä poikkeustapauksessa Metsähallitus omistaa myös rakennukset (tosin samoin myös Glosholmenissa). Ei ole tiedossa, onko saarella sellaista kiinteää sotahistoriaa, joka vaatisi linnaketurismiin liittyviä toimenpiteitä tai opastusta.

Kymenlaakso

Kirkonmaa

Kirkonmaa, joka on koko Itäisen Suomenlahden laajin saari, on yhteiskäytössä muun yhteiskunnan kanssa. Saaren eteläosa, n. 400 ha, on otettu sotilaskäyttöön ja linnoitettu itsenäisyyden aikana 1920-luvulta alkaen. Se on ainakin toistaiseksi jäämässä puolustusvoimien koulutuspaikaksi, jota tarvittaneen rannikkotyökistön muutoksista riippumatta. Vanhempaan historiaan se liittyy lähinnä Ruotsinsalmen taistelun johdosta. Jos sotilasalueet poistuvat käytöstä, on tieteenkin maakunnan ja Kotkan kaupungin maankäyttöalalla pohdittavaa. Varsinkin kasarmi ja asunnot edellyttävät silloin uutta toimintaa. Yksityistä käyttöä ei ole tässä tapauksessa tarpeen sulkea pois. Jokamiehen oikeus taitaa jo toteutua nykyään.

Rankki

Kirkonmaata pienempi Rankki on kokonaan sotilasaluetta, jossa on mm. 130 mm:n tornikanuunapatteri; harjoituskäyttöäkin on toistaiseksi. Rakennuskantaa voidaan tässä yhteydessä luonnehtia kohtuullisen hyväksi ja käyttökelpoiseksi. Kasarmia, ruokalaa ja esikuntarakennusta on korjailtu vielä viime vuosina. Saaren linnoittaminen alkoi jo venäläisaikana. Samantapainen Kuuskajaskarin linnakesaari Raumalla perustettiin vasta sodan jälkeen, mutta saarten viimeinen merkittävä rakennusvaihe on samoilta ajoilta 1970-luvulta. Koska Kuuskajaskarilla on kokemuksia matkai-

lutoiminnasta, on vertailu paikallaan. Ongelmat ovat todennäköisesti samat: sinänsä kohtuukuntoinen rakennuskanta on hieman liian suurta ja kallista pitää soveltuvassa matkailukäytössä. Eikä näillä saarilla ole juurikaan historiallista vetovoimaa - ainakaan vielä.

Rankkia on tuotu esiin myös tuulimyllyjen sijoituspaikkana. Mussalon voimat jo hallitsevat maisemaa, joten se ei olisi suuri ympäristöongelma. Rakennuskannan (n. 3 000 htm² lämmintä) käyttö matkailutarpeisiin tuulimyllyistä huolimatta vaatii ehkä ennakkoluulojen murtamista, mutta voi olla mahdollisuus. Rankki on myös niitä kohteita, jotka voisivat olla käyttökelpoisia, jos Itämeren suojeluun, lähinnä öljyntorjunnan valmiuteen pystytään saamaan rahoitusta.

Osa kiinteistökannasta voitaisiin myös siirtää yksityiseen omistukseen, mutta yhteiskunnan olisi kuitenkin viisasta pitää riittävät sillanpääasemat tällaisesta paikasta. Ovatko kasematit ja vastaavat sitten yleensäkin soveltuvia yksityisten omaisuudeksi?

Haapasaari

Entisenä kuntana Haapasaari on avoin saari, jolla pienimuotoinen matkailu on toiminut jo kauan. Merimuseon valmistuttua turismin kehittäminen on tältäkin osin Kotkan kaupungin intresseissä. Puolustusvoimien käytössä oleva, vanhaan majakkaan tehty valvontakeskus on tietenkin kiinnostava, mutta sinne tuskin voidaan laajassa mitassa päästää vierailijoita. Joka tapauksessa sen ylläpito on turvattu. Paras osa saaresta on yksityisessä omistuksessa ja käytössä, mikä järjestely on toiminut pieniä rajakiistoja lukuun ottamatta hyvin. Tämä estää ilkeävaltaa, ja on turvannut myös palvelujen säilymistä; Haapasaarella toimii maailman pienin ja eksentrisin osuuskauppa.

Vanhankylänmaa

Vanhankylänmaalla on sekä sotilasarakenteita (mm. varastosuojia) että siviilielämään liittyviä muistoja, viimeksi mainituista merkittävin on ainutlaatuinen hautausmaa. Todellinen elämysmatkailijoiden kohde, mutta pysyäkseen sellaisena se on todennä-

köisesti parempi jättää nykyiselleen. Rakennettu ympäristö (lähinnä kalliosuojat) voitaisiin ehkä pitää yllä pienenkin intensiteetin voimin. Laituri on tärkein tulevaisuuden kysymys, kun puolustusvoimien toiminnasta aika jättää. Metsähallitus sopii varmasti tulevaisuudessakin omistajaksi, vaikka jossain vaiheessa on ratkaistava Senaatti-kiinteistöjen (vaikka pienehkön) rakennusvarallisuuden tulevaisuus.

Mustamaa

Mustamaan sotilashistoriasta on syytä mainita se Salpalinjan lähtöpisteenä etelässä. Lyhyiden käyntien lisäksi sitä voitaisiin käyttää vain suppeaan virkistystoimintaan, koska 200 m²:n puurakennusta ja saunaa kummempaa rakennuskantaa tulenjohtotornin lisäksi siellä ei ole. Kiinteistö-kanta ei ole kuitenkaan erityisen vaativaa, joten pienenkin käytön antama rahoitus voi auttaa. Tämä pätee toivottavasti myös laiturin kohdalla. Kuten muuallakin, jonkun pitää kuitenkin vastata asiasta, jos nykyinen isäntä lähtee. Harjoituskäyttö Mustamaalla jatkuu kuitenkin tällä haavaa.

Kilpisaari

Mustamaata vielä etäisempi Kilpisaari voisi samalla tavoin kiinnostaa erityisryhmiä, mutta käytännössä tämä voisi realisoitua vierailukäynteinä vain muutamina viikkoina vuodessa. Saarella ei ole juurikaan hoidettavaa rakennuskantaa, joten se ei tässä mielessä kuulu selvityksen perusongelman piiriin.

Keisaritarinoiden Kymenlaakso

Kymenlaaksossa on myös kerrottu seuraavanlaista rannikkotyöstön historiaan mielenkiintoisella tavalla liittyvä tarinaa: Keisari Nikolai II:n, joka oleskeli alueella enemmän kuin konsanaan Pietarissa, kerrotaan perustaneen Koukkusaarelle parantolan alkoholisoituneille tykistöupseereilleen, vieläpä uljaalla nimellä *Pyhän Leonidin sanatorio*. Tosin tarkemmin ei ole tiedossa, kuinka pitkälle rakennustyöt ehtivät edistyä, ennen kuin maailmansota ne pysäytti. Perustusten jälkiä väitetään vielä olevan löydettävissä. Olisiko tästä turistimagneetiksi?

Vaihtoehtoisia käyttötarkoituksia

Selvitystehtävän perusajatuksia on saarten ja niiden rakennuskannan matkailu- ja virkistyskäyttö. Mutta myös muita vaihtoehtoja on punnittava, varsinkin kohteisiin, joihin yleisön opastettukaan liikkuminen ei erilaisista syistä istu. Suojelusyistä kokonaan suljettuna pidettävät kohteet on määriteltävä ao. ympäristöviranomaisten johdolla. Mutta on myös saaria, jotka sijaintinsa ja/tai vähäisten vetovoimatekijöidensä takia eivät vain muutoin alistu matkailuun. Ainakin pari muuta käyttötarkoitusta on ollut esillä: Itämeren suojeluun, erityisesti alueellista valmiutta vaativaan öljyntorjuntaan tarvittavat tukikohdat ja tuulivoimarakentamisen tarvitsemat alueet.

Öljyntorjunta

Öljyn ja muiden kemikaalionnettomuuksien paikaisen torjunnan on todettu nykyisillä resursseilla olevan lähes toivotonta, jos Suomenlahtea seilaava valtameriluokan tankkeri haveroi. Varsinkin jos oleva torjunta-aluskalusto sattuu olemaan etäällä. Isotkin etukäteisinvestoinnit olisivat mitättömiä niihin miljardikuluihin, joita siivoaminen ja ennen kaikkea syntyvä tuho aiheuttaisi. Alan

viranomaiset ovatkin esittäneet asianmukaisten, väylien tuntumaan sijoitettavien tukikohtien perustamista. Sijainniltaan sopivia olisivat ilmeisesti Utö (Ormskär mukaanlukien), Örö, Mäkiluoto, Orregrund ja Haapasaari, ehkäpä myös Pirttisääri, Vaarlahti ja Rankki kotimaisten satamaväylien takia. Saadaanko edes yhtä tällaista tukikohtaa pystyy lähivuosina, on sitten eri asia. Tehtäviin voisi kuulua laajemmatkin ympäristötehtävät, kuten mahdollinen sinileväntorjunta, jota on kehitelty viime aikoina.

Tuulivoima

Tuulivoiman merkityksestä ja haitoista ei näytä syntyvän yhteisymmärrystä. Todennäköistä kuitenkin on, että tuulipuistoja tullaan rakentamaan myös saaristoon. Tuulimyllyt eivät yleisen käsityksen mukaan maisemaa korista, joten ne sopivat tässä mielessä esim. öljyntorjuntatukikohtaa huonommin yhteen matkailutarkoitusten kanssa. Myllyjen väitetään myös haittaavan meri- tai ilmavalvonnan tutkia. Mahdollisuuksia silti jäänee tähänkin nyt niin pinnalla olevaan tarkoitukseen. Kysymys on ratkaistava tehtäessä maakunnallisia maankäyttötarkoituksia.

Ajatuksia suojeltavan omaisuuden hallinnasta

Suomenlahden vielä suljettujen linnakkeiden *rakennettu* kansallisvarallisuus voidaan panna karkeasti kolmeen eriasteista suojelua edellyttävään luokkaan, vaikka niiden rajat on jätettävä tulkinnanvaraisiksi. Taloudelliset tosiasiat kuitenkin aina johtavat priorisointeihin, joten keskustelun pohjaksi on haarukoitava eräitä näkökulmia. Kiistattomasti arvokkaiden linnakekohteiden jättäminen hoitoa vaille ei tule kuitenkaan kysymykseen. Eikä oleviin rakennuksiin voida tehdä suuria muutoksiakaan. Uudisrakentaminenkin voi olla vain pienimuotoista, täydentävää.

Tärkeimmän luokan säilytettäviin kohteisiin kuuluvat epäilemättä Helsingin saaret, Mäkiluoto, Öro ja Utö. Lähellä tätä kategoriaa ovat ainakin Miessaari, Rönnskär, Jussarö, Hästö-Busö ja Lypetö eli Katanpää. Kuinka paljon enemmän käyttö- ja muutosvapauksia näille voidaan antaa ensimmäiseen ryhmään verrattuna, on kysymys, jota jouduttaneen käsittelemään tapaus tapaukselta.

Pienemmistä, linnakehistoriaan kuuluvista kohteista ei säilymisenkään kannalta voi jättää huomiotta Alskäriä, Bolaxia, Bokullaa, Morgonlandetia, Porsötä, Träskötä, Vanhankylänmaata ja Mustamaata, vaikka hoidettavia rakenteita on melko vähän. Linnakematkailun näkökulmasta ne voivat sopia vain tosiharrastajille, mutta yleisemmälle virkistyskäytölle voi olla enemmän mahdollisuuksia, jos järjestelyt ovat asianmukaiset.

Muut sotilaskäytössä olevat tai olleet saaret, kuten Kirkonmaa, Rankki, Lehtinen, Glosholmen, Vaarlahti, Pirttisaari, Järvö, Bågaskär, Berghamn ja Jungfruskär ovat menneisyydeltään vaihtelevia, joten ne voivat vapauduttuaan sopia varsinaista linnaketurismia laajempaan virkistystoimintaan, tai jossain tapauksessa muuhunkin käyttöön.

Suurimmat linnakehistoriallisetkin saaret (mm. Russarö, Utö, Öro ja Mäkiluoto) sisältävät kuitenkin siinä määrin kerrostunutta rakennuskantaa, ettei sitä kaikkea ole tarpeen katsella yhtä tiukoin periaattein. Käyttörakennuksia on voitava muuntaa järkevällä suunnittelulla tarpeiden mukaan,

mikä vastaavasti antaa tilaa ja turvaa arvokkaimmille rakenteille.

Oman erikoisen ryhmänsä muodostavat Utö ja Haapasaari, jotka sotilasstatuksestaan huolimatta ovat aina olleet myös siviilisaaria, Utö tosin alun perin valtion virkakunnan asuttama. Rinnakkaiselo on hyvä esimerkki siitä, että vaikka joillekin saarille jäisi sotilaskäyttöä pitkälle tulevaisuuteen, sen ei tarvitse estää muuta toimintaa.

Ja on vielä sotilassaaria, joissa ei ainakaan enää ole linnakekontekstiin liittyviä rakennuksia tai rakenteita. Niiden tulevaisuus on lähinnä paikallinen kaavoituskysymys; ne voivat toki olla luontoarvojen takia merkittäviä. Eräiltä Metsähallituksen, ehkä yksityistenkin omistamilta saarilta voi tosin vielä löytää patterien jäänteitä, joita voi verrata kiinteisiin muinaisjäänneksiin. Niiden osalta Metsähallitus on toimialansa puolesta kykenevä tekemään tarvittavia hoitotoimia, lähinnä puiden poistoa.

”Linnakkeettomien” linnakesaarten, kuten Stora Fagerö ja Järvö, nykyisessä hallinnassa (Metsähallitus) ei näin ollen ole selvityksen piiriin kuuluvia ongelmia. Jos ne soveltuvat matkailuun ja virkistykseen, nykyisellä omistajalla on tähän riittävät valmiudet. Mutta varsinaisesta linnakematkailusta ei ole kyse. Lähes samaa voi sanoa saaristomeren Berghamnista ja Jungfruskäristä, vaikka siellä on toki ollut hieman rakennuksia ja aseitakin. Myös Kilpisaari itärajalalla on rakentamaton saari - sijainniltaan eksoottinen ja hankala, paremmin luonnonsuojeluun kuin matkailuun soveltuva.

Asejärjestelmiin liittyneet rakenteet vaativat tietenkin erityishuomiota - ovathan ne tämän selvitystyön lähtökohta. Toista maailmansotaa edeltäneet, ja vielä kohtuullisessa hahmossaan säilyneet patterit ja suojarakenteet on ilman muuta luokiteltava jonkinasteista suojaa ansaitseviksi. Mitä tulee sitten sotien jälkeen rakennettuihin järjestelmiin, ajallisena huipentumana voi mainita vastikään käytöstä poistetut ilmatorjuntayksiköiden linnoitetut tuliasemat. Käyttöön jää vielä 130

mm:n kalusto, joka pannaan vasta myöhemmin mutta varmasti naftaliiniin. Sen sijaan 100 mm:n pattereista on jo tiedossa viimeinen käyttövuosi, eli 2013. Näihin liittyvät rakenteet ovat vielä tuoreita ja vahvoja, ja kestävät jonkun aikaa vähäisin suojaus- ja turvallisuustoimin, mutta aikanaan niidenkin antikvaariseen statukseen on otettava kantaa.

Mitä pitää suojella?

Historiallisesti tärkeimpien kohteiden tulevaisuuden turvaa ei voi asettaa yksinomaan riippuvaiseksi matkailunäkymistä, mutta useimmissa tapauksissa ne ovat myös vetovoimaisia tässä suhteessa. Antikvaarisesti vähemmän näyttävät kohteet, esimerkkinä vaikka Porsö, jotka eivät ole matkailunkaan kannalta valmiita tai muuten vetovoimaisia, ovat selvityksen tavoitteiden kannalta problemaattisin kategoria. Julkisen rahoituksen saaminen on oleellisesti näkyvämpiä kohteita vaikeampaa, vaikka ne olisivatkin osa historiallista kokonaisuutta. Selvityksen lopussa esitetyt ehdotukset kiertyvät väistämättä tämän kysymyksen ympärille.

Vaativattomien, vähän historiallista rakennuskantaa sisältävien linnakesaarten tulevaisuus on ”vain tavanomainen” konversio- tai uskäyttöratkaisu. Julkinen hallintaote ei ole itsestäänselvyys, varsinkin jos muu tapa turvaa riittävästi kohteen ylläpidon. Osa näistä saarista voi tosin olla sijainniltaan ongelmallisia, siis hankalia muidenkin kuin valtion pitää aktiivikäytössä. Jos matkailua niihin pystytäänkin järjestämään, se todennäköisesti keskittyy kulttuurimatkailun sijaan virkistykseen ja kalastukseen.

Rakentamattomien sotilassaarten käyttötulevaisuutta on tarpeen tarkastella vain siinä tapauksessa, jos sellainen kohde voisi toimia linnakesaaren käytön tukialueena.

Johdonmukainen tapa käynnistää saarten eriaistisen suojelun ja avaamismahdollisuuksien tarkaste-

lu on avata nykyiset *erityisalue puolustustarkoitukseen* -kaavamerkinnot (EP). Puolustusministeriön ja omistajien tulisi sallia se, että useimpien saarten lähivuosina ilmeisesti muuttuva status voisi jo näkyä kaavaprosessissa. Ensin tulee tietenkin maakuntakaava, josta sitten avautumisen lähestyessä päästäisiin yleis- ja asemakaavoitukseen.

Omistajista

Senaatti-kiinteistöt

Senaatti on nyt vuokratuhoitettu liikelaitos, jonka toimintatavan kehittäminen on vireillä. Kiinteistönpidon jatkuvuus on tärkeä kysymys. Oman ilmoituksensa mukaan Senaatti-kiinteistöjen vastuulliseen toimintaan voidaan luottaa myös irtisanoutumisen yhteydessä. Siis vaaraa äkkinäisestä hoitotoimien loppumisesta ei ole. Sen sijaan ei ole tiedossa, kuinka asia hoidettaisiin luotettavan ostajan tai maksavan vuokralaisen löytymisen pitkittyessä vuosia. On tietenkin mahdollista, että Senaatin kehitteillä olevat toimintatavat voisivat ratkaista ainakin osan tässä tarkoitetuista rahoituskysymyksistä.

Metsähallitus

Metsähallituksen nykyisissäkin toimintasektoreissa on paikka kiinteistövarallisuudelle, johon ei aseteta yhtäläisiä tuottovaatimuksia. Mutta valitettavasti kaikki rakennukset ja rakenteet, varsinkin niiden ylläpito, on Metsähallitukselle ongelmallista.

Uudenmaan virkistysalueyhdistys

Virkistysalueyhdistys, jonka tehtävänä on hankkia ja ylläpitää Uudellamaalla seudullisia virkistysalueita, voisi olla yksi sopivista omistajaorganisaatioista. Se voisi ottaa vastatakseen sellaisista linnakesaarista, jotka voivat olla arvokkaimpia linnakkeita yleisemmässä käytössä. Rahoittajat, eli Uudenmaan kunnat voisivat tehdä tästä periaatepäätöksen ja neuvotella ratkaisun Metsähallituksen ja Senaatti-kiinteistöjen kanssa, jättäen toki Helsingin saaret konseptin ulkopuolelle.

Vaihtoehtoisia strategioita

Selvitystyön aikana on vain varmistunut, ettei edes keskeisillä omistajilla ole valmiina ajatusta siitä, mihin lokeroihin kansallisvarallisuuteen kuuluva linnakekiinteistö kanta sijoitetaan, kun sitä ei enää tarvita rannikon puolustukseen. Paitsi että tavoitteita ei ole sen paremmin mietitty, ei myöskään muutosstrategiaa. Sitä hahmoteltaessa on mielenkiintoista vertailla vastaavia tilanteita sekä kaukaa menneisyydestä että nykyajaltakin. Linnaita on aina jätetty raunioitumaan tai muutettu vankiloiksi, varastoiksi ja museoiksi. Usein on saatu maksaa kalliisti siitä, että rappiolle jätetty linna on sittemmin jouduttu pystyttämään uudelleen; toisaalta, joskus näin on päästy koko ongelmasta. Tulisiko siis olla passiivisen reaktiivinen vai aktiivinen? Täyden unohduksen ratkaisu on kai sentään jätettävä agendalta. Ja sotilaskäytön jatkuessa erällä saarilla pienimuotoisempana (esim. vartiolinnakkeena) vaatii kiinteistöjen ylläpito joka tapauksessa kykyä yhteiskäyttökäsitteiden kehittämiseen.

Päätöksiä tehdään vain, kun on pakko:

- Puolustusvoimat tekee irtisanomispäätöksensä vasta, kun varainkäyttöä on pakko priorisoida todellisiin tarpeisiin; kaavoitusprosesseja ei käynnistetä ajoissa
 - o Tästä seuraa se, että prosessin nopeutta on mahdotonta arvioida, se voi olla todella hidas, arviolta ainakin vuoteen 2020 asti, tai yllätyksellinen
 - o hidas eteneminen antaa puolustusvoimille mahdollisuuden spekuloida jälkisivousvelvoitteen lykkääntymisellä haamaan toiseen aikaan
- Kun Senaatti-kiinteistöt saa mielestään pätevä irtisanoutumisen kohteesta, se etsii sille saari saarelta uutta käyttäjää, esim. lyhytkaista vuokralaista, mutta käytännössä ostajaa (valtiollinen vuokralainen, ehkä lukuun ottamatta Itämerihankkeisiin liittyviä öljyntorjuntatukikohtia, on epätodennäköinen)
 - o Muutoksenhallinnasta tulee sattumanvaraista ja peruuttamatonta, toki varmaan onnekkaitakin siirtoja tehdään, laaja-

alasta matkailukonseptia tuskin ainakaan syntyy, vaan kiistoja ympäristö- ja museoviranomaisten kanssa.

Lähdetään siitä, että puolustusvoimat tekee verkalteen tapauskohtaisia luopumiskäytöksiään. Näin ollen Senaatti-kiinteistöt käsittelee tapauksia aivan erillisinä, joten ei pääse syntymään mielikuvaa merkittävän historiallisen linnakeketjun säilyttämistarpeesta kansallisena perintönä. Syntyy näkymä aina kerrallaan yhden, vain paikallisesti tärkeän pikku patterin kohtalosta, joka ei kaipaa valtakunnallista huomiota. Pahimmassa tapauksessa koko ongelma tulee lakaistuksi (ilman, että tämä on kenenkään tarkoitus) maton alle, kunnes maton alla on vain pölyä. Hankerahoitukselle ei tässä päättämättömyyden mallissa synny hakijaa.

Tehdään vain helppoja päätöksiä:

- Puolustusvoimat tekee päätöksen irtisanoutumisesta niiden saarten kohdalla, jotka jo ovat käytännössä vailla aktiivikäyttöä (mallia Rysäkari)
- Senaatti joutuu kerralla yksittäisiä saaria laajemman uskäyttöongelman eteen
 - o Tehtävä ratkaisu voisi parhaassa tapauksessa olla syvällisemmän pohdinnan tulos, ja merkittävä linjaus myös myöhemmin vapautuvien linnakkeiden osalle
 - o Antaa maankäytön suunnittelulle mahdollisuuden, mikä on toki ollutkin Senaatti-kiinteistöjen lähestymistapa ongelmaan
- Metsähallituksen rooli on lähinnä reagoida, mutta myös esittää aktiivisia ajatuksia, kuinka maapohjan omistus järjestetään, jos rakennelmien isäntä vaihtuu
- Tämä kevytpäätös linja toivottavasti voisi sentään koskea riittävän tehokkaasti Helsingin saaria (Suomenlinnan hoitokunnan tietotaito, Museoviraston ja kaupungin rooli?)

Jos puolustusvoimat kykenisi kerralla hieman yhtä saarta ja kuntaa laajempaan ulostuloon (minkä aiemmin mainittu, käynnissä oleva sisäinen selvitys voisi toteuttaa), se olisi ilmeisesti koko prosessille hyödyllinen herättäjä. Silti koko linnakeketjun moninaiset kysymykset voisivat jäädä kokonaisvaltaisempia ratkaisuja vaille. Syntyisikö näin riittävän kattavaa linnakematkailukonseptia ja mahdollisuutta (hakijaa) hankerahoituksen käyttämiseksi?

Asetetaan harkittuja tavoitteita:

- Puolustusvoimat - riippumatta nyt puuttuvista päätöksistä - ei katso olevan estettä laajalajaisen ratkaisun hakemiselle, koskien myös saaria, joiden sotilaskäyttö todennäköisesti päättyy vasta 2010-luvun lopulla
- Omistajapuolella ymmärretään tarve hakea ratkaisumallia koko linnakeketjun tulevaisuudelle, mutta käytännössä kyettäneen tekemään vain osaratkaisuja
- Helsinki mahdollisena osaratkaisuna: Suomenlinnan hoitokunta yhdistetään Museo-
virastoon, ja Helsingin saaret yhdistetään tähän.

Prosessin paloittainen eteneminen ei välttämättä estäisi kohdekohtaisten hankkeiden käyttöä ja linnakematkailun edistämistä *kansallisella* tasolla. Kansainvälistä kulttuuriturisminäkyvyyttä olisi vaikeampi saavuttaa. Maakunta- ja asemakaavojen riittävän aikainen käynnistäminen olisi erinomainen apu kehittämisessä.

Vedetään pitkäjärteisiä linjauksia:

- Puolustusvoimat ottaa selkeän kannan siitä, että pääosa saarista voidaan kokonaan vapauttaa puolustuksen tehtävistä, vaikka osa jäisi rinnakkaiskäyttöön
- Valtio-omistaja katsoo hallitun kokonaisratkaisun tarpeelliseksi, ja myös kykenee tekemään tarvittavia päätöksiä; alueiden kaavoitus aloitetaan yhteisten tavoitteiden pohjalta, mahdollistaen tarpeen mukaan eriytyneen kiinteistöomistuksen
- Helsingin saaret otetaan, ehkä myöhemmin Suomenlinnaa myöten tähän kokonaisratkaisuun.

Tämä saattaisi tarkoittaa vaikkapa *yhtiömuotoisen rahaston* perustamista. Se voisi vähitellen ottaa haltuunsa kaikki ne kohteet, jotka eivät kuulu Senaatti-kiinteistöjen tavanomaisiin tehtäviin (ja joita se ei ehdi tai voi myydä), ja joita ei vähäisen rakennuskantansa tai muista syistä siirretä Metsähallitukselle. Antikvaarisen vaalimisen lisäksi tällaisen operaattorin eräs oleellinen tehtävä olisi alan kansainvälinen yhteistyö ja hankkeet.

Ehdotuksia

Linnakesaaret ovat olleet ylimuistoisesti suljettuna sotilaskäyttöön. Ympäröivässä yhteiskunnassa ei ole voinut syntyä käsitystä tai keskustelua näiden saarten merkityksestä, kohtelusta tai kansallisesta arvosta. Tällainen asenne- ja toimintakulttuuri odottaa nyt synnyttämistään. Vain vähän apua tähän jo mittasuhteiltaan harvinaiseen tapahtumaan voidaan odottaa aikaisemmista sotilasrakenteiden demilitarisoinnista saaduista kokemuksista, joskin joitakin yksittäisiä esikuvia voi löytyä. Puolustusvoimien sisäisestä kulttuurista, varsinkin tykistöaselajin piiristä saadaan varmasti tarpeellisia tietoja ja taitoja. Näistä ajatuksista ja tiedonpaloista on nyt muodostettava tarvittavat toimintaperiaatteet tulevien muutosten ja niiden jälkeisen uuden elämän varalle. Tarvitaan siis tärkeimpien osapuolten, eli puolustusvoimien, omistajien sekä museo- ja ympäristöviranomaisten hyväksymät ja myös sisäistämät pelisäännöt. Toimintakonsepti sisältäisi linnakesaarten avaamisperiaatteet, käytön erilaisiin aktiviteetteihin sekä mahdolliset hallinnan- tai omistuksensiirrot.

Saaret ovat nyt pääosin Metsähallituksen ja Senaatti-kiinteistöjen omistushallinnassa. Ainakin osa saarista ja ennen kaikkea arvokkaista rakenteista jäänee jonkinasteiseen valtion omistajahallintoon, mutta toivottavasti nykyisestä selkiytetyssä muodossa. Olivatpa yhteiset periaatteet silloin käytettävissä tai ei, omistajilla on oltava aikanaan valmius tehdä tapauskohtaisia päätöksiä kiinteistöjen käytöstä ja luovuttamisesta (tai ymmärtää olla tekemättä). Tämän tulee tarkoittaa myös kykyä osallistua saarten historiaan sopivan matkailu- ja virkistystoiminnan kehittämiseen.

Nykyisillä valtio-omistajilla ei ole suurta innostusta jääviin sotilasrakenteisiin, ainakaan niihin, joita ei voi myydä tai vuokrata. Matkailutoiminta ei sekään voi kaikilla saarilla olla niin intensiivistä, että yrittäjän kannalta toisarvoiset kohteet ja rakenteet voitaisiin näin turvata. Ei, vaikka ne olisivat juuri ne antikvaarisesti tärkeimmät. Sekä nykyisten omistajien että yrittäjätoiminnan rinnalle olisi löydettävä myös muita toimintamalleja. Ne voisivat perustua järjestöjen, kuntien ja muiden paikallisten aktiiviseen yhteistyöhön, sekä osittain

myös hankerahoitukseen. Mutta tässäkin on tuskin vielä kaikki, mitä tarvitaan.

Erilaisten osapuolten yhteistyöstä on hyviä esimerkkejä, kuten Miehikkälän Salpakeskus. Kun pelkän innon lisäksi on löytynyt osaavia osapuolia voimavaroineen, aluekehitysrahoituksella on saatu hyviä tuloksia. Jos vaikka ajatellaan koko Salpalinjaa, tai juuri Suomenlahden linnoitusketjua, ei näitä onnekkaita esimerkkejä kuitenkaan synny kuin satunnaisesti, ellei paikallisilla toimijoilla ole selkänöjää ja opastusta. Joka paikassa paikallista toimintapohjaa ei edes ole. Tarvittavien tukirahoituksenavien käyttö vaatii sellaisia osaamisresursseja, joita ei joka paikkaan osu.

Vapaaehtoistoiminta ei pysty sellaisenaan paikkaamaan yhteiskunnalta ja yrityksiltä jäävää aukkoa. Kaikille kohteille ei löydy innokkaita kiltalaisia ja kyläyhdistyksiä, ainakaan ilman asiantuntevaa tukea. Paikallisten toimijoiden tukena tulisi olla sellainen osaava toimija, joka kykenisi toimimaan yhteistyössä omistajien, museoviranomaisten, kuntien ja kolmannen sektorin edustajien kanssa. Todennäköisesti riittämättömän julkisen rahoituksen lisäksi se voisi saada tuloja mm. matkailuyrityksistä ja julkaisuista.

Hankerahoituksen avulla tämä tukioirgaani voisi myös itse osallistua suoraan tai välillisesti paikallisen toimijan avulla linnoitusten restaurointiin ja ylläpitoon. Tarkoitettu toimija voisi olla yksinkertaisesti vain erikoistunut yksikkö saarten nykyisten omistajalaitosten osana tai jonkin muun valtion laitoksen toimialana. Se voisi myös olla aivan uudenlainen operaattori julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toiminnan välimaastossa. Tällaisen toimijan järjestäytymispohja määräytyy yleensä perustajien laadusta; yksityishenkilöiden tapauksessa keveimmillään *tukiyhdistys*. Raskaamalla, institutionaalisella tasolla toimivat tahot voivat perustaa vaikkapa *säätiön*. *Kehitysyhtiö* tai rahastopohjainen *yhtiömallikin* on tässä yhteydessä mainittu. Valtio voisi saada tästä omaisuudellaan tarpeelliseksi arvioitavan osakkuuden. Muiden sopivien osakkaiden hakemisessa kekseliäisyyttä tuskin puuttuu - pääoma on sitten eri juttu.

Nyt on vallalla menettely, jossa kaavoissa ei aina voida ennakoida käytännössä tiedossa olevaa maankäytön muutosta. Tämä toimintakulttuuri tulisi mahdollisimman pian kääntää kaikkien osapuolten yhteistyöksi saarien maankäytön suunnittelussa. Mikään ei estäisi valmiiden detaljikaavaehdotusten tekemistä, vaikka sotilaskäyttö ei olisi vielä kokonaan loppunut. Vahvistettukaan kaava ei ole olevaa maankäyttöä syrjäyttävä asiakirja, vaan toimii vasta entisen käytön loputtua.

Helsingin saaret

Puolustusvoimilta vapautuvat, Unescon maailmanperinnön suojavyöhykkeeksi ehdotetut Helsingin saaret ovat erityisasemassa jo historialliselta merkitykseltään, mutta myös matkailullisten paineiden takia. On perusteltua, että niiden kunnostamiseen ja säilyttämiseen otetaan tarkempi ote kuin eritaustaisia saarikohteita sisältävään linnaketjuun kokonaisuudessaan.

Tässä asiassa ei ole syytä ohittaa sitä kokemusta, jolla viereisiä Suomenlinnan saaria ylläpidetään, kehitetään ja tuotteistetaan matkailun alalla. Nykyisellä Suomenlinnan hoitokuntana toimivalla yksiköllä on kaupungin ja neljän eri ministeriön nimittämä johtokunta, tarvittava antikvaarinen ja käytännöllinen osaaminen restauroinnista ja kiinteistönpidosta sekä kokemusta matkailun järjestämisestä yhteistyössä Museoviraston, kau-

pungin ja Ehrensward-Seuran kanssa. Tarkoitettun osaamisen merkitys ei häviä sillä, että hoitokunta on virastojen tapaan muutospyörteessä, valtion tuottavuushankkeen kohteena. Eikä hoitokunnan mainitsemisella tässä yhteydessä tarvitse olla suoraa yhteyttä saarten tuleviin omistusjärjestelyihin.

Puolustusvoimat irtisanoutuu näistä Helsingin saarista ilmeisesti lähivuosina. Niiden omanlaatuinen, voisiko sanoa *mielenkiintoisia bankaluuk-sia* sisältävä profili tulisi olla myös matkailun kannalta ajoissa tiedossa. On mainittu, että mm. sadat tuhannet risteilyturistit tarvitsisivat nykyistä enemmän vaihtoehtoisia kohteita. Samoin on viitattu pietarilaisten historian harrastajien suureen kiinnostukseen. Varmoja tietoja ei kuitenkaan ole. Onkin tehty ehdotus (mm. MEK), että olisi korkea aika tehdä lähinnä Helsinkiin kohdennettu kartoitus linnaketurismin todellisesta kysyntäpohjasta. Tällainen selvitys antaisi varmasti myös alustavan käsityksen kulttuuriturismin taloudellisista mahdollisuuksista laajemminkin rannikolla. Ehkäpä asian pitäminen esillä edistäisi myös raportissa peräänkuulutettujen toimijoiden synnyttämistä, niin saarten tarvitseman ylläpidon kuin matkailujärjestelyjen hoitajiksi.

- Uusia ideoita ja aloitteita niin saarten, linnoitusrakenteiden kuin rakennusten käytöstä toki toivotaan edelleen syntyvän.

Miten tässä sitten *oikeasti* käy?

Kuin kissa kuuman puuron kanssa, selvitysraportti pyörii sen kysymyksen ympärillä, onko valtiolla, omistajana ja ehkä yleisemmässäkin ominaisuudessa, tarvittava näkemys siitä, miten linnakesaarten kansallisvarallisuutta tulisi käsitellä, kun nykyinen viulujen maksaja poistuu näyttämöltä. Tämän välttämättömän näkemyksen selkiyttäminen pitäisi olla raportin kulmakiviä, mutta tehtävänanto tähän olisi pitänyt tulla oikeastaan myös valtion puolelta.

Valtio-osapuolet ovat kuitenkin olleet tietoisia työstä. Pohdiskelun aktiivista vastustusta ei ole ilmennyt, vain pieniä pelonvärinöitä. Joten mandaattivajeesta huolimatta on selvityksessä rohjettu kosketella myös linnakevarallisuuden tulevaa hallinnointia.

Koska osapuolten edustajat lausuivat työn aikana vain henkilökohtaisia käsityksiään, mitään yhteistä toimenpideohjelmaa ei tietenkään voitu kirjoittaa. Mielenpitoista voi tietenkin vastata vain selvityksen laatija. Kuitenkin selvitysluonnosta on ”oikoluettu” mm. puolustusministeriössä, Merivoimissa, Senaatti-kiinteistöissä, Metsähallituksessa ja Museovirastossa. Tavoitteena on ollut, ettei detajitasollekaan jäisi virheellisiä tietoja, onpa eräitä mielipidetyppejä vääntämiäkin loivennettu hyvin perusteltujen korjaustoiveiden takia. Tämä koskee mm. arvioita sotilaskäytön loppumisprosessista. Tässä yhteydessä on syytä mainita puolustushallinnossa käynnistetty selvitystyö linnakesaarten käytöstä, vaikka tulosten pitäisi olla tosin käytettävissä vasta v. 2009. Luopumisaikataulu tarkentuneen tuolloin, mutta on todennäköistä, ettei ko. selvitys voi syvemmin paneutua sotilaskäytön jälkeen syntyviin ongelmiin. Onkin todettava, että osapuolten sinänsä tärkeät huomiot ja korjaukset tähän raporttiin eivät ole juurikaan käsitelleet selvitystyön varsinaista tavoitetta: minkälaisilla toimintaperiaatteilla voidaan löytää sellaisia käyttötapoja historiallisille linnakkeille, että niiden tulevaisuus voidaan turvata ilman sotilastoimintaa.

Toimenpideohjelman sijaan selvitystyön tulokset voidaan tiivistää esittämällä linnakesaarten *todennäköisin* tulevaisuus. Tämä tulevaisuudenkuva

syntyy, kun otetaan huomioon kaikki keskusteluissa ja työpajassa esitetyt mielipiteet toiveista, mahdollisuuksista, realiteeteista, ongelmista ja peiloista. Tarkoitus on kuitenkin katsoa asiaa ainakin lievästi optimistisessa valossa. Vielä keksimättömät ajatukset, kuten ongelmatkin, voivat muuttaa sitä, mutta ne voitaneen ympätä tapahtumaketjun perusrunkoon.

Kun sitten joskus riittävä selvyys puolustusvoimien aikeista mm. tekeillä olevan sisäisen selvityksen avulla on saatu, tarvitaan sitä peräänkuulutettua linjaa:

Kuinka voimakas *julkinen ote* on pidettävä

- 1) historiallisista linnakerakenteista,
- 2) käyttörakennuskannasta ja
- 3) maapohjasta.

Jos linjauksista ei ole sovittu mitään, muutokset voivat tuskin kunnolla edetä. Muuten koko prosessi päätyisi viranomaiskiistoihin, jotka voivat koskea yhtä hyvin sekä kansallisvarallisuutta ja rakennussuojelua, luontoarvoja että turvallisuutta. Toimettomuus näiden ongelmien edessä taas voi johtaa siihen, että ylläpito-ongelmat pääsevät valloilleen, varsinkin muistaen jo oleva suuri korjausvelka ja jälkisiivousongelma.

Jos yleistä linjaa ei kuitenkaan löydy, ajaututaan yhteisymmärryksen hakuun saari saareltanäinkin se voi syntyä. Tälläkin mallilla on oma todennäköisyytensä; mitenkään hyvä se ei ole sen paremmin saarten kunnollisen ylläpidon tai turismijärjestelyjen kannalta. Tarvittavia markkinointikatsauksia ei saada, eikä kulttuurimatkailun perustaakaan.

Toivottavaa kuitenkin on, ettei laajamittaisia hallinnansiirtoja tai ulkoistamisia valtio-omistuksesta kunnillekaan aloiteta ilman periaatepäätöksiä. Kunnollisten hallintasuunnitelmien myötä syntyy myös matkailukonsepteja, jotka edellyttävät yhtäläillä tietoja historiasta, turvallisuudesta, jälkisiivoustarpeesta, infrastruktuurin kunnosta, kuten myös taloudellisista ja kaupallisista näkymistä. On todennäköistä, että viimeistään tässä vaiheessa

päädytään ottamaan kantaa siihen, minkälainen toimija jää huolehtimaan kohteista, joita ei haluta tai voida myydä sellaisenaan valtiokonsernin ulkopuolelle. Tällä tärkeällä päätöksellä on oltava selkeä yhteys saarten käyttöön yleisemminkin. Erityisesti matkailu- ja virkistystoiminnalla tulee olla oma roolinsa ratkaisussa. ja siinä tarvittaviin toimijoihin, rakenteisiin ja turvallisuustoimenpiteisiin.

Maapohjan ja vesien osalta yksinkertaisin ratkaisu olisi siirtää kaikki myyntiin sopimattomat alueet Metsähallitukselle, joka jo toimiikin matkailualalla. Tämä ei kuitenkaan vielä ratkaise rakennetun ympäristön tulevaisuutta, sitä varsinaista ongelmaa. Jollei Senaatti-kiinteistöille anneta nykyisestä rahoituspohjasta poikkeavaa roolia tai Metsähallituksen kylkeen ei perusteta uutta kiinteistötoimialaa, on uudenlaisen toimijan synnyttämistarve ilmeinen. Epäselväksi on vielä jäänyt, kuinka paljon itse Senaatti-kiinteistöt omistajana voi olla tässä synnytyksessä aktiivinen. Uusi toimija antaisi myös mahdollisuuksia hankerahoituksen käytölle (mm. TEKES, Central Baltic), kun nyt sellaiselle ei ole sopivaa hakijaa. Saapa sitten nähdä, onko valtiolla rohkeutta ottaa käyttöön tehokkaita työkaluja, esimerkiksi yhtiömallia.

Lähteitä:

Ove Enqvist: *Kellä saaret ja selät on hallussaan...* (2007)

Sampo Ahto ja toimituskunta: *Suomenlahden rauniolinnat* (1977)

Opetusministeriö: *Suomenlinnan käyttösuunnitelmaehdotus* (1974)

Jorma Hemmi: *Matkailu, ympäristö, luonto 1-2* (2005)

Otto Andersson: *Huru Sveaborgs kanoner oskadliggjordes 1918* (1969)

Keskustelut työpajassa 4.4.2008

Raportin tekijällä on ollut mahdollisuus tutustua Metsähallituksessa (Henrik Jansson ja Katja Raatikainen) valmisteilla olevaan Vallisaaren ja Kuninkaansaaren hoitosuunnitelman aineistoon.

Helsingin saarista, mikäli niitä ei ole prosessin siinä vaiheessa jo myyty kaupungille (tuskin sentään muille), olisi loputkin yksinkertaisinta siirtää Metsähallitukselle. Rakennuskannan kohtalo vain ei vielä selviä tällä toimenpiteellä. Suomenlinnan hoitokunta on sen sijaan juuri erikoistunut antikvaaristen rakennusten ylläpitoon. Hoitokunnan tulevaisuudesta on kuitenkin tekeillä opetusministeriön käynnistämä selvitystyö, selvitysmiehenä Kalevi Kivistö, määräaikana lokakuu 2008. Muutosvaihtoehtoistakaan ei ole vielä tietoja. Ollaanpa Suomenlinnan hoitokuntaa liittämässä esim. Museovirastoon tai ei, hoitokunnalla on joka tapauksessa osaavaa alan henkilökuntaa. Metsähallituksen maapohjan omistus ei kai haittaisi tämän voimavaran käyttöä. Vai voisiko yhtiöpohjainen linnaketoimija ottaa nämäkin resurssit käyttöönsä?

- Tässä prosessikuvauksessa ei siis ole etsitty parasta ratkaisua, vaan on haettu mahdollista kehityskulkua siinä tapauksessa, että sitä edes *hieman* pystytään ohjailemaan. Ja ohjailemaan niin, että kyettäisiin estämään pahimmat vaihtoehdot: hidas linnakekuolema, raunioituminen, jätteen täyttämät kasematit ja kuilut tai yksityisalueiksi suljetut kesäparatiisit rantasaunoineen - tai vieläpä niin, että kaikki kauhuskenaariot toteutuvat samanaikaisesti.

Liite 1: Puolustuskäytössä olevat tai olleet saaret

(Luettelo ei ole tyhjentävä Suomenlahdenkaan osalta, mm. Rajavartiolaitoksen saaria, kuten Hässelötä ei ole käsitelty, mutta selvityksen tavoitteiden kannalta kaikki merkittävät ovat mukana.)

- I = Merkittäviä rakenteita tai rakennuksia autonomian ajalta (yleensä myös nuorempaa rakennuskantaa)
II = Rakenteet itsenäisyyden ajalta
III = Nähtävillä vain toisen maailmasodan tai sen jälkeisen ajan rakenteita
PSML = Osa Pietari Suuren merilinnoitusta (1913-1917), suppeassa merkityksessään (Suomessa Tvärminne-Porkkala)

Taulukko käsittelee vain saaristokohteita, vaikka myös vanhimpiin (tässä venäläisiin) rannikkolinnoitukseen kuului myös mantereisia pattereita, mm. Tvärminne, Skatanniemi (Hki) ja Kotkan alueen järjestelmät.

- Tärkeimmät kehittämiskohteet **vahvennettu**
- Mahdolliset linnaketurismien *oheiskohteet kursiivilla*
- Jo alkanut matkailutoiminta alleviivattuna
- Aluevalvontaan liittyvään suoja-alueeseen kuuluvat väritetty (useimmat tärkeistä saarista)
- Yksityisessä omistuksessa olevat pienemmällä tekstikoolla

Pinta-alat koskevat vain maa-alueita

- 1) Kaikki rakennukset ja rakenteet asejärjestelmiä lukuun ottamatta Senaatti-kiinteistöjen
- 2) 130 mm:n kiinteästä kalustosta osa jää vielä käyttöön mahdollisesti aina 2020 asti – viimeiset 100 mm:n patterit suljetaan 2013 mennessä
- 3) EP = puolustusvoimien alue
EP/u = puolustusvoimien alue, toissijainen käyttötarkoitus virkistys-, matkailu ja/tai koulutustoiminta
EP/v = puolustusvoimien alue, virkistyskäyttöön kehitettävä
ER = kulkurajoitettu erityisalue
S = luonnonsuojelualue
MU = maa- ja metsätalousvaltainen alue, ulkoilun ohjaamistarvetta (ilman merkintää = ei maakuntakaavamerkintää)
MVR = maa- ja metsätalousalue, virkistyskäyttöä
- 4) Viitataan puolustushallinnossa tehtävään linnakesaariselvitykseen, joka valmistunee v. 2009

Uusimaa

Kohde; maakuntakaavatilanne ³⁾	N. ha	Omistaja ¹⁾	Tietoja	(Sotilas)käyttö
Itä-Villinki (Hki) EP/u	15 h	Senaatti	I – 100 mm:n patterit	Sotilas- ja virkistyskäytössä (henkilökunta)
Vallisaari, Kuninkaansaari (Hki) EP	110	Metsähallitus	I – Erittäin arvokas kohde sekä historialtaan että ympäristöltään (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Tulevaisuutta selvitetään puolustushallinnossa ⁴⁾ ; turvallisuusongelma
Kuivasaari (Hki) EP/u	13	Senaatti	I – Keskeinen rannikkotykkistön historiassa; <u>matkailua aloitettu</u> (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Ei aktiivisessa sotilaskäytössä
Katajaluoto (Hki) EP	10	Senaatti	III - Koeampumarata (ei Meriv)-jäänee ulkopuolelle 1 Ms Durlacher-patter (10" kasematti) 100 mm:n patteri	Koeampumalaitoksen käytössä; ei vapautumassa
Rysäkari (Hki) EP	4	Senaatti	I – Kompakti kokonaisuus linnakehistoriaa	Vuokrasopimus irtisanottu
Melkki (Hki) EP/u	50	Metsähallitus	I – Tulevaisuus jäänee valtion ja kaupungin väliseksi	Pääasiassa virkistyskäytössä
Miessaari (Espoo) EP	60	Senaatti	I - 130 mm ²⁾ ; H:gin ent. ilmatorjunta-ohjusten rakenteet, myös esihist.	Käyttö kytköksissä 130 mm:n kaluston poistoaikatauluun
Järvö (Kirkkonummi) EP	55	Metsähallitus (rakennukset yhdistyksen)	III - Tulevaisuutena hallittu virkistyskäyttö, osa vuokra-aikahistoriaa	Vapaaehtoisen maanpuolustuksen ja pv:n harjoituskäytössä
Rönnskär (Kirkkonummi) EP	35	Metsähallitus	I - Arvokkaat majakka (myös tulenjohtopaikka) ja luotsikasarmi; 130 mm ²⁾	Riippuu 130 mm:n kaluston poistoaikataulusta; lintutarkkailua
Mäkiluoto (Kirkkonummi) EP	40	Metsähallitus/ Senaatti	I – PSML, arvokas sotilasrakentamisen monipuolinen kerrostuma; 130 mm ²⁾	Vartiolinnake Muutoin käyttö kytköksissä 130 mm:n kaluston poistoaikatauluun
Porsö (Inkoo) EP	40	Metsähallitus	III – Porsö Klobbenilla venäläisaikaisia jäänteitä eli I; Porsö (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Vuokrasopimus irtisanottu
Bågaskär (Inkoo) EP	(4)	Metsähallitus/ MKL	II Osa saaresta edelleen sotilasaluetta; merivartiosto lopettamassa; (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Harjoituskäyttöä; meripelastuskoulutusta
Hästö-Busö (Tammisaari) EP	70	Metsähallitus	I – PSML – myös Hangon vuokra-aluehistoriaa, merkittävä, käyttökelpoinen infra (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Tulevaisuus kytköksissä 130 mm:n kaluston poistoaikatauluun
Russarö (Hanko) EP/u	80	Metsähallitus/ Senaatti	I – 100 ja 130 mm ²⁾ , arvokas kohde (rinnakkaiskäyttö toivottavaa) (100 mm:n tykit deaktivoitu)	Sotilaskäytössä

Uusimaa

Aiemmin vapautuneet kohteet (puolustusvoimat ei vuokralaisena)

Kohde	N. ha	Omistaja	Tietoja	Käyttö
Träskön (Kirkkonummi) S	82	Metsähallitus	PSML + II – rakentaminen jäi kesken; Porkkalan vuokra-alue; nyt saari lähes käyttämätön, vaikeakulkuinen, mutta mielenkiintoinen; turvallisuusongelmia	Suojelualue
Salmen (Kirkkonummi) S		Yksityinen	Natura-alue – venäläinen linnoittaminen jäi kesken	Suojelualue
Stora Fagerö (Inkoo)	6	Metsähallitus	Ei varustettu koskaan – vain muutama siviilirakennus	Metsänhoitoa
Vrakhholm (Tammisaari)		Yksityinen	I – jäljellä ei mitään?	Mökkejä
Långören (Tammisaari)		Metsähallitus	I – jäljellä korkeintaan jälkiä?	mökkejä
Jussarö (Tammisaari) S	120	Metsähallitus ¹⁾	II Huonokuntoisia rakennuksia; vaatimaton sotilashistoria, muuten mielenkiintoinen; <u>matkailuyrittäjä</u>	<u>Matkailua</u>
Koön (Tammisaari)	80	Yksityinen	PSML – ei paljon jälkiä, omistussuhteiden takia jätetään selvityksestä	Mökkejä
Mellanlandet (Tammis.)	2	Yksityinen	PSML – ei paljon jälkiä, omistussuhteet este; ehkä ekskursiomahdollisuus	Mökkejä

Itä-Uusimaa

Vaarlahtea lukuun ottamatta poistettu tai poistumassa sotilaskäytöstä

Kohde	N ha	Omistaja	Tietoja	Käyttö
Eestiluoto (Sipoo) MU	40	Helsinki	III - Luovutettu Hgille 1974; tulenjohtotorni	Virkistyskäyttö
Pirttisaari (Porvoo) EP/v	38	Osa yksityistä	I – entinen patteri ja varasto; myös RVL lopettaa; Pro Pörtö ottaa vastuuta hoidosta	Vuokrasopimus irtisanottu, käyttäjänä Uudenmaan virkistysalueyhdistys
Varlax (Porvoo) EP	15	Senaatti	II - 100 mm:n patteri (100 mm:n tykit poistettu)	Toistaiseksi käytössä
Glosholmen (Porvoo) EP/v	20	Metsähallitus (myös talot)	I (130 mm:n museoase), asuntoja; myös RVL lopettaa	Kohteesta ollaan luopumassa
Orregrund (Pernaja) EP/v	(30)	Merenkulkulaitos	I – 100 mm:n patteri (100 mm:n tykit deaktivoitu); edelleen luotsiasemana; <u>matkailu aloitettu</u>	Viranomaiskäytössä
Lehtinen (Ruotsinp.) V	34	Metsähallitus	<u>Matkailua järjestetty</u> ; Vanha luotsikylä; 152 mm:n museoase	Virkistyskäytössä; matkailua

Kymenlaakso

Edelleen (osittain) vuokrattu puolustusvoimille

Kohde	N. ha	Omistaja	Tietoja	(Sotilas)käyttö
Rankki (Kotka) ER	50	Senaatti	I Tulevaisuudessa mahdollisuuksia virkistysmatkailuun; tuulivoima-alue? 130 mm ²)	Harjoituskäyttöä; muutosaika kytköksissä 130 mm:n kaluston poistamiseen
Kirkonmaa (Kotka) ER/M	230	Metsähallitus/ Senaatti ¹⁾	II (?) Saari osittain avoin, 100 mm:n patteri	Koulutuskäytössä
Haapasaari (Kotka) M	(1)	RVL/Senaatti / yksityiset	I avoin, matkailua (suppeata); merivalvontatorni käytössä	Osittain sotilas- käytössä; muuten avoin saari
Vanhakylänmaa (Kotka) ER	70	Metsähallitus ¹⁾	II (?) Hautausmaa, mielenkiintoinen kohde	Tulevaisuutta selvitetään puolustushal- linnossa ⁴⁾
Ristisaari (Pyhtää) S	70	Metsähallitus	III (?)	Suojelualue
Mustamaa (Virolahti) ER	124	Metsähallitus	II - Salpalinjan lähtöpiste	Harjoituskäytössä
Ulko-Tammio (Hamina) S	52	Metsähallitus	II Suojeltu	Ei toimintaa
Kukkio (Hamina) S	7	Metsähallitus	II	Ei toimintaa
Kilpisaari (Kotka) S	87	Metsähallitus	I Suojeltu	Ei toimintaa

Varsinais-Suomi

Kohde	N. ha	Omistaja	Tietoja	(Sotilas)käyttö
Morgonlandet (Dragsfjärd) S	15	Metsähallitus	II (?) - mielenkiintoinen sotahistoria (II MS)	Virkistyskäytössä
Bolax, Krokö (Dragsfjärd) M	(30)	Yksityinen	II - korkeintaan pienimuotoista matkailua	Kiltakäytössä (asetta hoidetaan!)
Örö (Dragsfjärd) EP/S	85	Metsähallitus ¹⁾	I - matkailu käynnistetty (MH) - kehitysvaiheessa; harvinaiset ensimmäisen maailmansodan aikaiset (ven.) kasarmit; 12-tuumaiset + 130 mm:n patterit ²⁾	Vartiolinnake ja harjoituskäyttö; Opastettuja tutustumiskäyntejä
Utö Ormskär (Korppoo) EP/M	62+50	Senaatti/MH/yks	I - Osa myyty matkailuyrittäjälle; 130 mm patterialue käytössä	Matkailua/ym. Vartiolinnake
Alskär (Korppoo) S	4	Metsähallitus	II - 152 mm patteri, matkailu: Forum Marinum? syrjäinen paikka	Kiltakäytössä
Bokulla (Korppoo)	18	Metsähallitus ¹⁾	II Ei merkittävästi rakenteita, suojelukohde	Ei toimintaa
Berghamn (Houtskär) MVR	30	Metsähall. +yks.	II Ei merkittävästi rakenteita, suojelukohde	Virkistyskäytössä
Jungfruskär (Houtskär) MVR/S	124	Metsähall. +yks.	II - 152 mm:n patterit; MH viritellyt matkailua (kiistoja), suojelukohde	Matkailua
Högö (Houtskär) M	39	Metsähallitus/ Senaatti	III - varastoalue, tulevaisuus ?	Sotilaskäytössä

Liite 2: Lähestytyt matkailuyritykset/matkailutoimistot/yhdistykset

Yhtiö	Toimiala	Yhteydenottotapa; merkittävää
Helsinki Expert	Tapahtumat	Keskustelu; yleistä matkailuasiantuntemusta
Camp Degerö 0400 403 140	Monialainen	Puhelinkeskustelu; kiinnostunut Porsöistä
Big Game Oy 040 4121254	Elämiskohteita	Puh. keskustelu; mm. Lövön (Lehtinen) alue
Jussarö Port Ky 040 7078900	Majoitus+ elämys	Lähetetty tiedot selvityksestä
Martin Way Oy 020 7412380	Venekul.+pitopal.	Lähetetty tiedot; toimii Långholmenilla
Marine Lines 0400 536930	Laivuri + opastus	Lähetetty tiedot; järjestää Russarön käyntejä
Sea Charter Oy 0400 904 444	Laivuri	Lähetetty tiedot; toimii Inkoossa
Jonmar Oy 044 517 1949	Laivuri+opastus	Lähetetty tiedot; mm. Kaunissaaren linja
Wilson Charter 050 5514266	Laivuri/opastus	Lähetetty tiedot; hoitaa mm. Öron käyntejä
Hanna Kovanen 0400 143814	Majoitus/ruokailu	Puh. keskustelu; ostanut Utön kasarmin
Kaikuva Oy 0400 707 897	Elämismatkailu	Lähetetty tiedot
Tua Uddström 040 514 4488	Saaristomatkailu	Lähetetty tiedot
Fishinglords Oy 040 5610630	Kalastus, matkailu	Lähetetty tiedot
Aavacamp Oy 0440 786637	Leiritoiminta	Lähetetty tiedot
Katanpää 0400 593 245	Matkailu	Lähetetty tiedot
Kuuskajaskari 02 822 9164	Matkailu	Puhelinkeskustelu
Ehrensverd Seura Ry	Opastus	Keskustelu; mukana Kuivasaaren avaamisessa
Hanko matkailui. 0192203411		Puhelinkeskustelu
Tammisaari matkailuinfo		Puhelinkeskustelu
Rannikkotyökistökilta		Puh. keskustelu: Holma
Merikarhut 040 830 6158		Puh. keskustelu: Jaakko Tarkkonen

Pidetyt neuvottelut ja keskustelut

Senaatti-kiinteistöt, Metsähallitus Merivoimat	Savolainen, Kari, Perttilä, Tuomainen
Merivoimien esikunta	Lp-amir. Pennala, kiint.pääll. Tuomainen
Pääesikunta/Puolustusministeriö	Martikainen, Aarnio, Miettinen
Opetusministeriö	Rauno Anttila
Suomenlinnan hoitokunta	Jaakko Antti-Poika
Ympäristöministeriö	Jukka-Pekka Flander
Museovirasto	Helena Rosén
Puolustushallinnon rakennuslaitos	Olavi Huuskonen
Varsinais-Suomen liitto	Tapio Tuhkanen
Ove Engvist, linnakehistorioitsija	
Senaatti, OPM, PLM	Hedvall, Terho, Nurminen, Miettinen
Matkailun edistämiskeskus	Lehtonen, Nurminen, Rautava, Miettinen

Työpaja 4.4.2008 Uudenmaan liitossa

Paikalla olleet:

Pj. Pertti Rauhio	Uudenmaan liitto
Jaakko Antti-Poika	Suomenlinnan hoitokunta
Ove Enqvist	
Tarja Haili	Uudenmaan liitto
Kai Heng	Puolustusministeriö
Raimo Hynninen	Saaristoasian neuvottelukunta
Kai Hyytiäinen	Suomenlahden meripuolustusalue
Altti Holmroos	Suomen majakkaseura
Antti Kaivonon	Helsingin kaupunki
Antti Karila	Puolustusministeriö
Heikki Lahdenmäki	Suomenlinnan hoitokunta
Hannu Ornamo	Metsähallitus
Johanna Pakola	
Pekka Perttilä	Metsähallitus
Pentti Miettinen	Puolustusministeriö
Raimo Nenonen	Uudenmaan liitto
Pertti Nurminen	S-Asunnot
Agneta Nylund	Uudenmaan liitto
Tapio Penttilä	Varsinais-Suomen liitto
Risto Rautava	Uudenmaan maakuntavaltuusto
Helena Rosén	Museovirasto
Ilpo Savolainen	Senaatti-kiinteistöt
Tuulikki Terho	Opetusministeriö
Timo Uolamo	Ehrensverd-seura Ry
Daniel Wilson	Wilson Charter
Henrik Wickström	Uudenmaan virkistysalueyhdistys
Juhani Ahlman	

ISBN 978-952-448-244-8 (sid.) ISSN 1236-6811 (PDF)
ISBN 978-952-448-245-5 (PDF) ISSN 1236-6811 (PDF)

Uudenmaan liitto | Nylands förbund

Aleksanterinkatu 48 A | 00100 Helsinki
Alexandersgatan 48 A | 00100 Helsingfors | Finland
puh. | tfn +358 (0)9 4767 411 | fax +358 (0)9 4767 4300
toimisto@uudenmaanliitto.fi | www.uudenmaanliitto.fi

